Eget hem i Kungsladugård

Jubileumsskrift med anledning av
Kungsladugårds Egnahemsförenings 70-årsjubileum

Eget hem i Kungsladugård

Jubileumsskrift med anledning av
Kungsladugårds Egnahemsförenings 70-årsjubileum

EGET HEM I KUNGSLADUGÅRD har producerats av Kungsladugårds Egnahemsförenings styrelse på föreningens uppdrag.
Styrelsen har utgjort redaktionskommitté. Varje författare svarar för sitt eget avsnitt.
Redaktionskommitté: Roy Erenstedt, Christina Fritzne, Ingmar Hasselgréen, Gunnar Lindgren och Lars Eric Olsson.
Text- och bildredaktör: Gunnar Lindgren
Illustrationer: Ulf Erixon, Bente Plöen m fl
Foto: Fotografierna på sid 41, 45 och 60 är hämtade från Göteborgs Stadsmuseums arkiv. I övrigt har nuvarande och tidigare boende i området bidragit med arkivbilder. Ett antal bilder har hämtats ur filmen om Kungsladugårds egnahem från 1927. Den mindre goda kvaliteten på dessa bilder får anses uppvägas av det lokalhistoriska värdet.
När det gäller tid och plats för äldre motiv måste reservation göras för svårigheterna att fastställa exakta uppgifter.
Nytagna fotografier: Gunnar Lindgren, Lars Eric Olsson
Tryck: Christensons Grafiska i Lerum AB
© 1994 Författarna och Kungsladugårds Egnahemsförening
ISBN 91–630–2596–5

Innehåll

Förord 7
Ingmar Hasselgréen

Sagan om Kungsladugård 8
Ingmar Hasselgréen

Historia kring Klippan 11
Roy Erenstedt

Kungsladugårds Egnahemsförening – en tillbakablick 17
Gunnar Lindgren

Några sporadiska minnesglimtar från Kungsladugård 29
Brita Larsson, f. Lindgren

Byggnader och byggnadsvård i Kungsladugård 38
Lars Eric Olsson

Om gatunamnen i Kungsladugård 53
Gunnar Lindgren

Den klassicistiska villastaden 57
Ingmar Hasselgréen

Kungsladugårds kyrka 68
Ingmar Linderås

Arkitekturdetaljernas formspråk 70
Ulf Erixon och Mikela Lundahl

Har ni tittat på lyktstolparna? 78
Ulf Erixon

Förord

Åren 1922–23 planlades ett villaområde på de historiska markerna sydost om det medeltida slottet Älvsborg. Det fick namnet Kungsladugård efter den gamla kungsgården, och stadsplanen hade ritats av en av landets främsta stadsplanerare – Albert Lilienberg. Han strävade efter att göra konstverk av gaturummet, och man lade därför stor vikt vid husens exteriör och deras inbördes samverkan. Gatorna slingrade sig gärna efter gamla stigar i terrängen, och husen lades på ett sådant sätt att de tillsammans bildade slutna gaturum.

Sjuttio år har gått sedan dess, och flera generationer har hunnit växa upp i de hemtrevliga gamla husen i området, som på 1940-talet utvidgades med villor intill Slottsskogen och i Skytteskogen.

I ett ännu ej färdigställt hus bildades i november 1922 Kungsladugårds Egnahemsförening – en förening som fick nytt liv på 1980-talet i och med den generationsväxling som då ägde rum. In flyttade de så kallade 40- och 50-talisterna, de flesta med många småbarn, och därmed väcktes åter de Lilienbergska idealen till liv. Man sökte nu återställa husen till det ursprungliga utseendet med oljefärgsmålade fasader, förstukvistar och spröjsade fönster.

Man bildade studiegrupper som arbetade med områdets historia, och så småningom uppstod idén att sammanställa en skrift om området. Den föreligger härmed och erbjuds till alla som bor eller har bott i Kungsladugård samt till var och en som vill ta del av en göteborgsk stadsdels historia.

Göteborg i april 1994

Ingmar Hasselgréen
Ordförande

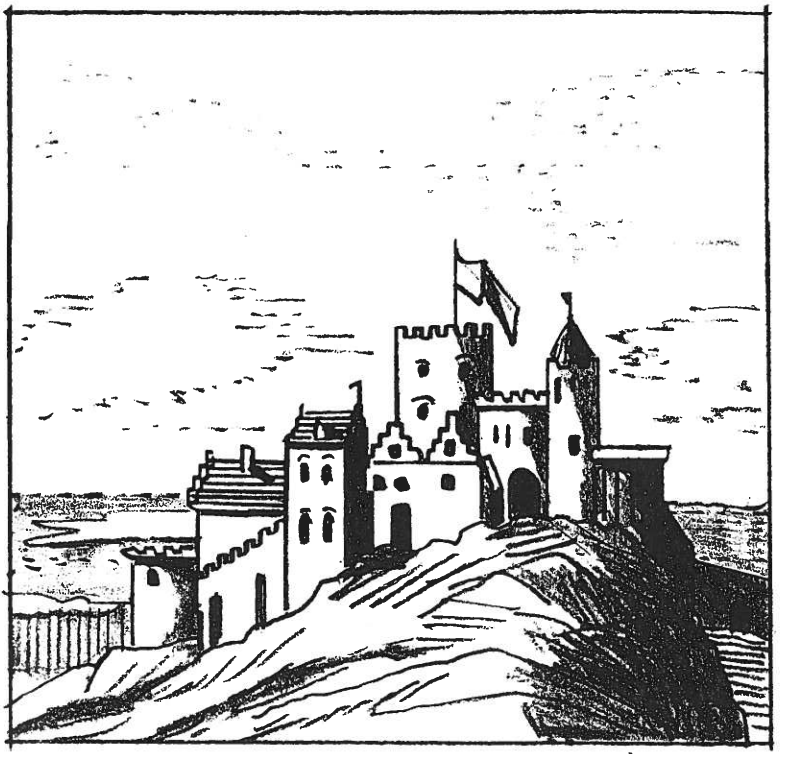

Illustration: Bente Plöen

Sagan om Kungsladugård

Av Ingmar Hasselgréen

Det var en gång ett slott som låg på en hög klippa vid en bred älv. Det speglade sina torn och tinnar i vattnet nedanför, från vallarna sköt man salut med kanoner, och i tornen vajade flaggor och vimplar med Vasa-ättens vapen – en kärve i guld mot färgerna rött, vitt och blått.

I väster låg det stora västerhavet och åt de andra väderstrecken utbredde sig gröna fält och ädla, lummiga ekskogar. Jakthornen skallade när det kungliga följet sprängde fram på ståtliga ridhästar omgivna av skällande, ivriga jakthundar.

Det var en gång... så börjar alla sagor och så börjar också sagan om Kungsladugård, men med den skillnaden att denna saga är alldeles sann. Älven i sagan heter Göta älv och slottet Älvsborg. Både älven och slottet finns fortfarande kvar; älven är idag Göteborgs hamn och slottet ligger kvar som en ruin vid Klippan, strax

nedanför Älvsborgsbrons fäste. Man vet att slottet låg här redan på 1300-talet, men det var då byggt av trä i timmer och stockar och med tak av torv. Det var det vanliga i Norden och Österuropa vid denna tid. År 1502 när slottet belägrades av danskarna gjorde den tyske landsknekten Paul Dolnstein en teckning av Älvsborg som är den äldsta avbildningen vi känner till. Vi ser på den en hög, timrad träfästning med palissader, torn och skansar. Ur fönstren sticker dunderbössor åt alla håll, och på taken vajar stora flaggor och standar.

Vid denna tid hade Älvsborg ett mycket utsatt läge eftersom det utgjorde Sveriges viktigaste gränsfäste mot väster. Då tillhörde Bohuslän Norge, och Halland hörde till Danmark. Den store riksbyggaren Gustav Vasa lät så småningom bygga om Älvsborg i sten. Man byggde ett stort stentorn där man förvarade krut och kanoner, och man anlade vallar och gravar.

Gustav Vasas son Johan III, som brukade säga att bygga var hans största lust, lät försköna Älvsborg och försåg det med en slottskyrka i det halvrunda tornet. Fönster och portar utsmyckades med huggna kalkstenslister, gavelkrön och portaler. Det vackra slottet påminde under sin glansperiod mycket om de ännu så välbevarade Vasaslotten Kalmar och Gripsholm. Till varje kungligt slott hörde även stora ägor med hjorthagar, djurgårdar, betesfält, ängar och jaktmarker. Det hade även Älvsborg, och på en karta från 1655 av Kiettel Klason kan man se hur långt den kungliga marken sträckte sig: Från Älvsborg i väster till Skansen Kronan i öster och Änggården i söder. Lilla Änggården byggdes som skogvaktarboställe för Slottsskogen. Domänerna omfattade i stort således i dag stadsdelarna Kungsladugård, Änggården, Olivedal, Kommendantsängen, Masthugget och Majorna med Slottsskogen i mitten. Denna park, som för övrigt tjänade som jaktmark för kungarna, öppnade Gustav II Adolf år 1624 åt göteborgarna och deras hustrur och barn "om sommaren sig att förlusta uti".

Gustav Adolfs enda dotter Kristina, som var den sista av Vasaätt på Sveriges tron, skänkte hela Älvsborgs Kungsladugård till Göteborgs stad 1651, tre år innan hon avsade sig tronen. Under reduktionen, då gods återfördes till Kronan, drogs emellertid även denna egendomen tillbaka för att återigen skänkas bort 1716 som en ersättning för de stora uppoffringar Göteborg fått göra under Karl XII:s långa krig. Att drottning Kristina skänkte bort Kungsladugård 1651 hade sin grund i att man då bestämt sig för att uppföra en ny fästning på en holme vid älvsmynningen – Nya Älvsborg. Man beslöt även att riva Älvsborgs slott och använda byggnadsmaterialet för den nya fästningen. Sten, takresningar, bjälkar och takpannor, ja till och med kyrkbänkarna i Älvsborgs slottskyrka forslade man ut till Nya Älvsborg. Så småningom lämnade man ruinerna av slottet åt sitt öde och på 1700-talet

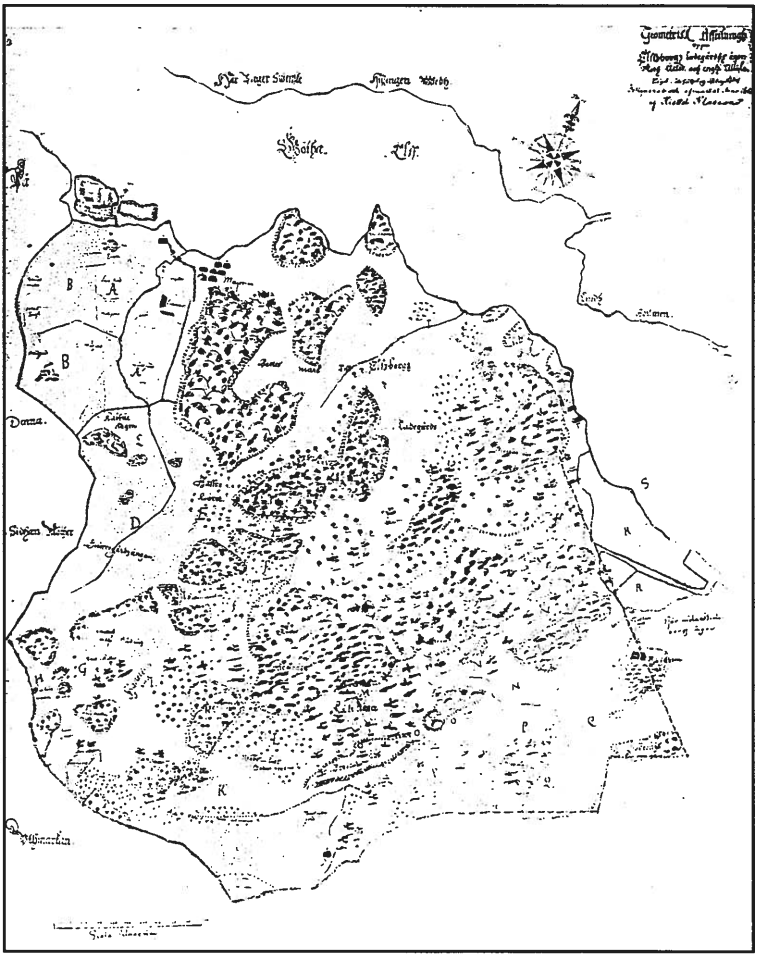
beskrivs området som "en öde liggande plats".

I och med Svenska ostindiska kompaniets tillkomst 1731 kom Klippan och Älvsborgs Kungsladugård åter att bli ett viktigt centrum som hamn för de svenska ostindiefararna. Efter sin långa seglats Göteborg – Kina tur och retur, en resa som tog mellan 1,5 och 2 år, ankrade de stora segelfartygen härute och deras dyrbara last av siden, te och porslin hämtades in till Ostindiska huset vid Norra Hamngatan av så kallade hemförarbåtar. Det uppstod flera byggnader i anslutning till kompaniets verksamhet, t ex en ankarsmedja, flera sjömagasin och ett kontorshus.

Området kom omsider att utvecklas till Göteborgs första industriområde i och med att man här anlade ett glasbruk 1762, i början av 1800-talet ett sockerraffinaderi och ett porterbruk och de Carnegieska bruken 1836.

Efter det första världskriget växte en helt ny stadsdel upp på Kungsladugårds ängar. Den hade planerats av den framstående stadsbyggaren och stadsplaneingenjören Albert Liljenberg som kom att verka i Göteborg mellan 1907 och 1927. När han planerade den nya staden tog han fasta på minnena från de gamla Vasakungarnas stolta slott Älvsborg.

Huvudgata i stadsdelen blev Älvsborgsgatan, som lades ut i form av en bred trädplanterad aveny med Kungsladugårdsskolan i fonden. Denna skola utformades som ett stort slott i gult tegel och med ett elegant klocktorn i koppar uppe på taket. Ritningarna utfördes av arkitekten R.O. Swensson som ju också varit med om att rita Konstmuseet 1923, som ju för övrigt har stora likheter med Kungsladugårdsskolan. Nedanför skolan, som lagts på en höjd i fonden på Älvsborgsgatan, lade man en stor rektangulär spegeldamm för att ge det hela ett ännu mer slottslikt utseende. Många av stadsdelens gator fick namn som erinrade om Vasatidens slott, som Ståthållaregatan, Kungsladugårdsgatan, Slottskogsgatan och Fågelfängaregatan. Den senare fick sitt namn efter den fågeljakt med falk som bedrivits i området.

På Kiettil Klassons karta över Elfsborgs ladugårds ägor från 1655 ser man Slottsskogsgatans sträckning väster om Gråberget.

Historia kring Klippan

Av Roy Erenstedt

Under 1300-talet började man bygga ett flertal fästningar vid Göta älvs utlopp i havet, t.ex Bohus fästning, Gullbergs fäste (d.v.s. nuvarande Skansen Lejonet), Lindholmen och även Älvsborg vid Klippan. Älvsborg byggdes av trä uppe på en brant klippa intill älven och omnämns i skrift redan 1366.

Vid en belägring av danskarna år 1502 gjorde en landsknekt en teckning av fästningen och skrev bl.a. att " Slottet är av trä och täckt av jordtorvor och ligger högt alldeles på det sätt som här (syns). Det har List erövrat på tre dagar, lägret har Paulus von Dolnstein byggt, alla fönster har dunderbössor ".

Efter att ha nedkämpat en svensk bondehär brände danskarna ner slottet på "Onsdagen före Jakobs dag då man skrev år 1502". Härefter drog den danska hären vidare mot slottet Öresten, som låg en bit utanför Skene, och brände ned även det.

På den höjd som ligger innanför Novotel finns resterna av gamla Älvsborgs slott. Det var ett stenslott som Gustav Vasa gav order om att bygga på 1520-talet för att bli en stödjepunkt i rikets försvar av den smala korridor som Sverige hade mot västerhavet – Halland, Skåne och Blekinge tillhörde ju Danmark, och Bohuslän inklusive större delen av Hisingen var norskt.

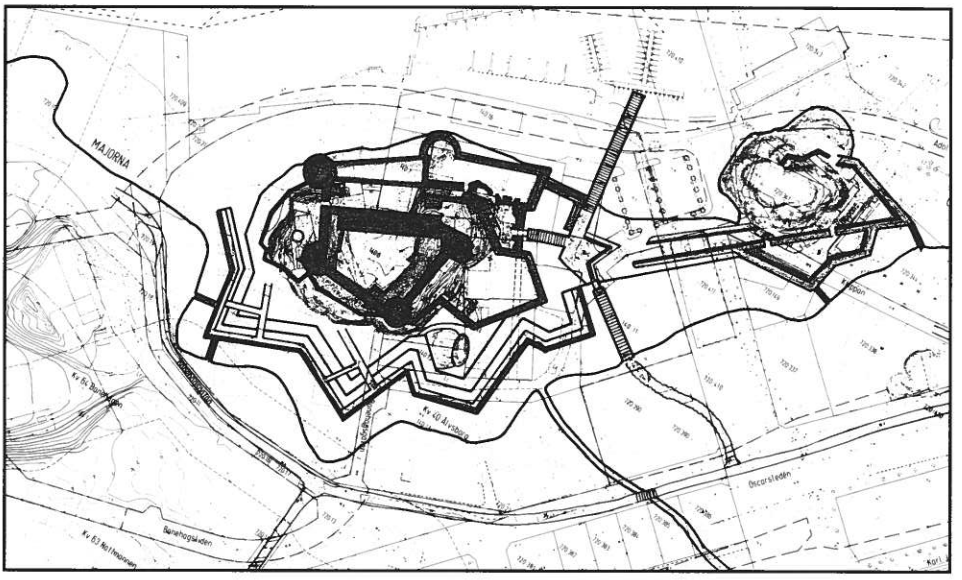
Uppgifter om gamla Älvsborgs slott har kommit fram genom utgrävningar som skett i samband med grundläggning av nya byggnader, genom kartstudier och genom sammanställning av arkivmaterial. En för stadsdelen mycket intressant bakgrund blir då uppenbar.

Staden Göteborg har som bekant haft flera föregångare. Tidigt var Lödöse grundat som en viktig handelsplats cirka fem mil upp i älven. Det kan idag synas vara en lång och obekväm segelled dit, men om man tänker på att vattenståndet under vikingatiden var ungefär två meter högre än idag kan älven då snarare ha upplevts mer som en havsvik än som en älv.

Av olika skäl grundades Nya Lödöse vid Säveåns utlopp i Göta Älv på 1470-talet. Platsen var nog ganska vattensjuk, och eftersom Göta älvs vattendjup var ganska litet bestämde Gustav Vasa år 1544 att stadsborna i Lödöse skulle flytta till den s.k. Älvsborgsstaden, som skulle ligga sunnan till om slottet, och som västan om slottet skulle förses med en hamn med bekväma bryggor. Alldeles utanför slottet låg Älvsborgs skeppsgård som kan anses vara den första örlogsbasen på västkusten. Älvsborgsstaden vet man inte mycket om, men stadens vattentäkt, Silverkällan, låg där bussgaragen ligger idag.

Staden brändes ner i samband med ett danskt anfall 1563 och Älvsborg togs i pant; Älvsborgs första lösen var 150.000 riksdaler silvermynt. Staden kom aldrig att helt återuppbyggas. Efter det att panten hade betalats år 1570 påbörjades en upprustning och utbyggnad av slottet.

Slottet kom att förstärkas så att även den s.k. Skinnareklippan (den klippa där S:ta Birgittas kapell nu ligger) kom att ingå i fästningen. Eftersom eldvapen utvecklades alltmer under 1500-talet måste fästningen kunna motstå denna vapenverkan. Ett flertal förslag till utbyggnad av bastioner runt slottet gjordes, men alla

Området Klippan–Carnegie vid 1600-talets mitt (troligen efter karta av Johan Wärnschiöld).

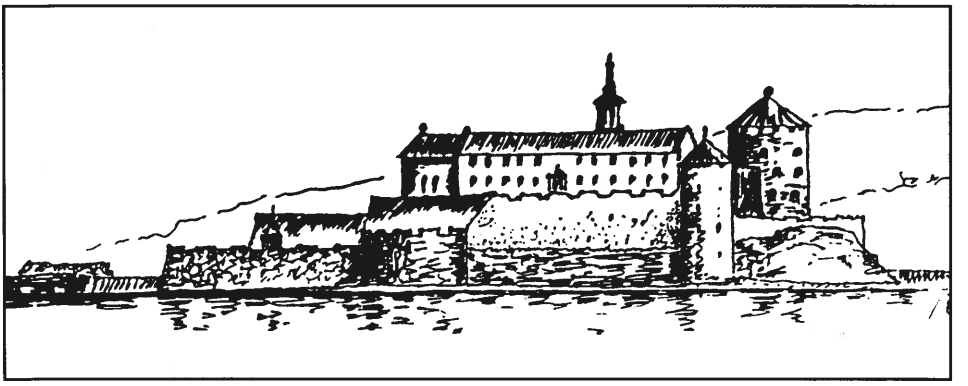
förslag visade att Sandarnas höjder gjorde det omöjligt att förse slottet med erfoderligt skydd åt söder. Det blev därför endast åt öster som fästningen förstärktes med en bastionsbyggnad samt mot älven där strandvärnet byggdes ut.

Av topografiska skäl blev vallgraven åt landsidan en halvmesyr. Marken låg för högt för att älven skulle kunna omge slottet. I stället leddes en bäck, Svanebäcken , in i en damm som försågs med fördämningar åt ömse håll. Dammen fick tjänstgöra som vallgrav.

Under Kalmarkriget visade det sig att fästningens svaga sida var åt söder. Fästningen kapitulerade inför den danska belägringen sedan det södra tornet i fästningen rasat ned i vallgraven. Under detta krig föll även Gullbergs fäste som låg där Skansen Lejonet nu ligger, och den nylagda staden Götheborg vid Färjenäs brändes ner, liksom Nya Lödöse och Kongahälla vid Nordre älv.

Vid den efterföljande freden i Knäred 1613 fick bl.a. Älvsborg, Gullberg samt sju härader i Västsverige lämnas i pant mot en lösensumma av en miljon riksdaler. Den sista delen av denna pant betalades 1619. Då bestämde den unge kungen Gustav II Adolf att Göteborg skulle anläggas vid stora och lilla Otterhällan.

Under Hannibal-fejden 1644-45 intogs Kyrkogårdsholmen, där Nya Älvsborg nu ligger, av danska styrkor. Därigenom kunde sjöfarten till och från Göteborg blockeras. Älvsborgs slott som skulle skydda staden blev utan betydelse. År 1653 beslutade man därför att flytta Älvsborg från den gamla platsen till Kyrkogårdsholmen.

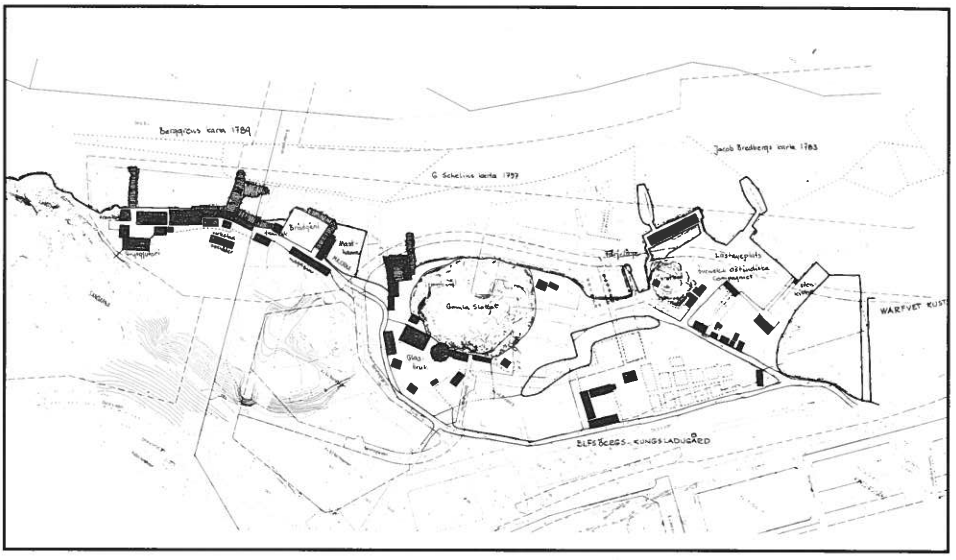
Skiss från älven av Älvsborgs slott. ILLUSTRATION: ROY ERENSTEDT

Nya Älvsborg byggdes efter de modernaste principerna inom försvarsbyggnadskonsten och med sten som hämtades från Gamla Älvsborgs slott som revs ner.

Stadsgränsen gick vid denna tid vid Stigbergsliden och över Skansen kronan. Kungen ägde marken västerut, d.v.s. nuvarande Majorna, Masthugget , Slottsskogen, Kungsladugård, Sandarna och Nya Varvet fram till Frölunda sockengräns som gick från Frölundaborg till Hästevik vid Stora Billingen. Själva ladugården, d.v.s. ekonomibyggnaden, låg under slottstiden inte på sin nuvarande plats utan strax norr om Gröna vallen. Den är angiven på Kiettil Klassons karta över "Elfsborgs och Ladegårds ägor" 1655. Där anges också en hussamling vid nuvarande Jaegerdorffsplatsen som kallas Majorna. Sedan slottet rivits 1661 återstod bara stengrunden. Ladugården flyttades senare till sin nuvarande plats och de olika landshövdingarna, som hade den kungliga marken i förläning, bosatte sig i huvudbyggnaden intill ladugården.

Under 1700-talet anlade en av landshövdingarna, Erik Stobée, återkommen efter rysk krigsfångenskap en barockträdgård öster om ladugården. När Svenska Ostindiska Compagniet började sin verksamhet hade älven så ringa vattendjup att ostindiefararna inte kunde gå in i Stora Hamnen utan tvingades stanna vid Klippan, där en uthamn anlades. I Sjömagasinet, numera restaurang, lagrades varorna från Kina innan de med små hemförarbåtar fördes in till Stora hamnkanalen och Ostindiska huset. Corps de logiet finns kvar, liksom ankarsmedjan och tunnbindareverkstaden i gråsten. I det "Wallenbergska värdshuset" bodde skeppsprästen Johan Jacob Wallenberg innan han seglade med skeppet Finland, vilket han beskrivit i sin bok "Min son på galejan".

Väster om ruinerna av slotten etablerades ett glasbruk och – i samband med sillperioden – två sillsalterier och två trankokerier. Vidare låg här en brädgård med masthamn och ett grytgjuteri .

Klippan-Carnegie-området vid 1700-talets slut (efter kartor av Berggren, Schelin och Bredberg). (Jämför med kartan på sidan 13). Till vänster om slottsruinen ligger glasbruket och längre västerut en masthamn, en brädgård, trankokerier, sillsalterier och ett grytgjuteri. Till höger om ruinen ligger delar av vallgraven kvar. Där ligger också kungsladugården och landshövdingens bostad samt den park som Stobée anlade. Längre österut ligger Klippgatan, färjeläget och Svenska Ostindiska kompaniets anläggningar med Sjömagasinet, vidare tyghus, ankarsmedja och tullhus samt sänkta ostindiefarare (som ligger som vågbrytare ute i vattnet). Ytterligare österut ligger varvet Kusten, som anlades i slutet av 1700-talet (ej med på kartan).

Under franska revolutionens år fick Göteborgs näringsliv ett uppsving, vilket innebar stora förändringar för området vid Klippan. Vid varvet Kusten, som anlagts på 1790-talet, började en livlig verksamhet med bygge och reparation av många träfartyg. Göteborgs sista segelfartygsredare, John E. Olsson, innehade varvet med rederi AB Örnen, varvet till 1895 då det såldes på auktion.

Svenska Ostindiska Compagniet avslutade sin tidigare för landet och staden vinstrika verksamhet omkring 1810.

År 1810 köptes det gamla Göteborgs Glasbruk av R.A. Lorent, som vid resterna av det gamla slottet anlade ett sockerraffinaderi och ett porterbryggeri. Tillsammans med sin kompanjon och svåger John Nonnen arbetade de upp företaget till ett för den tiden storslaget omfång. Genom sina omfattande språkkunskaper kom Lorent i mycket god kontakt med Kung Carl XIV Johan (som inte kunde tala svenska – bara sitt modersmål franska), vilket resulterade i att Lorent fick friköpa företagets mark. Han uppförde också ett stort ekfat i vilket kungen intagit frukost.

Bruket inköptes 1836 på auktion av David Carnegie & Co som utvecklade

företaget med nya maskiner och nya metoder på ett mycket framgångsrikt sätt.

David Carnegie hade liksom många andra industrimän från Skottland även sociala ambitioner och ansåg att inte bara maskinerna utan också arbetskraften skulle ha gynnsamma förutsättningar. Han lät därför i denna anda bygga bostäder, skola, sjukhus och en kyrka, S:ta Birgittas kapell, som är en kopia av kyrkan i hans födelseby i Skottland.

Dessa filantropiska idéer har burits vidare såväl av Oscar Ekman, som senare blev chef för företaget, som av många andra företagare i Göteborg. År 1907 delades företaget upp i sockerbruket, som köptes av Svenska Sockerfabriks AB, och bryggeriet, som ändrade namn till Porterbryggeriet D. Carnegie & Co.

Kungsladugårds Egnahemsförening – en tillbakablick

Av Gunnar Lindgren

Boende inom egnahemsområdet i Kungsladugård gör klokt i att införskaffa "Filmen om Kungsladugård", som finns på videokassett. Filmen, som hade premiär i en lokal i Broströmska Stiftelsen 20 november 1927, visar hur det såg ut i området detta år. Den är ett självklart inslag när man får gäster som är på besök för första gången.

När man ser filmen får man intrycket att fotografen begivit sig ut en sommarsöndag, och att ryktet om filmningen under dagen spridit sig mellan de boende. Efter en trevande inledning med husfasader i ett folktomt område fylls gatorna gradvis upp av gående och cyklande människor, med ett imponerande klimax på Klintens väg. Ja, man får till och med se hur en bil parkeras på Fågelfängaregatan – i vägbanans mitt, vilket tyder på ett glest fordonsbestånd vid den tiden.

Runt ett bord i en berså sitter fem herrar, alla i mörk kostym och kubb. De ägnar sig åt papper, och de två herrarna som sitter ytterst på soffan tar med komisk

symmetri av sig sina hattar och kliar sig i huvudet. Kan det vara stryktips, månntro?

Nej, det är styrelsen i Kungsladugårds Egnahemsförening som sammanträder. Visserligen "föddes" egnahemsområdet i och med att de första boende flyttade in 1923, men föreningen bildades redan 26 november 1922. Föreningens 20-årsjubileum firades med ett kalas den 26 november 1942, varifrån finns en historik över de första två decennierna. Den lyder sålunda:

HISTORIA

över Egnahemsföreningen Kungsladugårds verksamhet 1922 - 1942.

Då egnahemsföreningen i dag fyller 20 år, den bildades nämligen den 26 nov. 1922, torde en kortare återblick över de viktigaste händelserna under denna tidsrymd vara på sin plats. När bebyggelsen började på våren nämnda år, fanns ej något organ eller organisation, som kunde tillvarataga egnahemsbyggarnas önskemål och intressen, vare sig det gällde inköp av byggnadsmaterial, eller bevakandet av rättigheter och skyldigheter hos stadens olika styrelser och myndigheter, varför en inköpsnämnd tillsattes, som hade att förhandla med olika leverantörer om priser och leveranskontrakt, samt då så ansågs vara nödvändigt förhandla med stadens styrelser.

Då byggnaderna sedan så småningom blevo färdiga och inköpsnämndens uppgifter slutförts, framstod behovet av en permanent organisation med vars hjälp man kunde effektivt bevaka och tillvarataga egnahemsägarnas intressen.

På sammanträde den 26 november 1922 bildades så Egnahemsföreningen Kungsladugård. Föreningens förste ordförande blev Hallmästaren vid spårvägen Herr Verner Andersson, som vid sin sida hade Verkmästaren Frits Johansson, A. F. Svensson, A. Salander och M. Landén. Någon lokal för möten fanns givetvis inte, utan mötena fingo hållas i halvfärdiga hus, där man fick ordna sittplatser med tillhjälp av plankor och bräder och för övrigt vad som fanns att tillgå. Humör och frisk vilja fanns det så mycket mera och det var ju huvudsaken. Att här relatera alla de frågor och spörsmål, som under en tidrymd av tjugo år förelagts styrelsen för utredning och behandling, tillåter ej vare sig tiden eller utrymmet, men några av de viktigaste och mest omfattande kunna här i korthet omnämnas.

En av de mest segslitna frågor, som styrelsen haft att lösa, var friköpsfrågan för 52 och 53 kvarteren inom egnahemsområdet, vilka från början voro upplåtna med tomträtt eller arrende. Den tog hela fem år att lösa, och styrelsen måste gå ända till stadsfullmäktige för att nå ett tillfredsställande resultat.

En annan fråga, som ständigt sysselsatt såväl enskilda medlemmar som styrelsen har varit, och är väl ännu, den med vissa mellanrum alltid återkommande frågan om förbättrade kommunikationer med stadens övriga delar, speciellt med de centrala delarna. Vi ha i detta

Vid föreningens 10-årsjubileum 1932.

syfte samarbetat med såväl Majornas Kommunalförening, som Änggårdens och Landala Egnahemsföreningar, och fast vi ej vunnit allt vad vi skulle önskat så ha vi dock kunnat få de värsta orättvisorna rättade. Det alltjämt pågående kriget, har dock lagt sådana hinder i vägen för även de anspråkslösaste krav, att vi tvingats ställa våra önskningar på en mer eller mindre avlägsen framtid. Mångfaldiga äro alla de skrivelser som växlats emellan egnahemsföreningen och stadens olika styrelser, i de flesta fall åtföljda av uppvaktningar och konferenser i olika ärenden, från gatubelysning och renhållning, upplagsplatser för sopor och tomma ansjovisburkar, telefonkiosker och inteckningsräntor, ja, över huvud allt, som kan förekomma inom ett så kallat ordnat samhälle.

En mycket stor del av de resultat som föreningen kunnat räkna sig tillgodo, får säkerligen tillskrivas föreningens förste ordförande Hallmästare G. W. Andersson, som i tolv år ledde föreningens öden och som med aldrig sviktande energi inspirerade den övriga styrelsen. Hans oegennyttiga arbete skall alltid hållas i minne bland egnahemsföreningens medlemmar. Han tog även initiativet till bildandet av egnahemsföreningarnas samarbetskommitté, en centralorganisation för alla inom Göteborg varande egnahemsföreningar, och blev även dess förste ordförande.

Den film som kommer att visas här i afton, har också tillkommit på förslag av honom. Den torde vara unik i sitt slag, och har veterligen ingen motsvarighet inom något annat område i staden. Då han vid årsmötet 1933 avgick som ordförande, blev han föremål för en sällsynt varm hyllning. Med tanke på vad han sålunda uträttat för föreningen har styrelsen

beslutat föreslå årsmötet att Hallmästare Andersson kallas till föreningens förste hedersledamot.

Under de år som gått har föreningens arbete präglats av samförstånd och god vilja från medlemmarnas sida och styrelsen vill sluta denna korta redogörelse med att uttala sin förhoppning att samma goda anda framgent må råda.

Göteborg, Kungsladugård, den 26 november 1942.

Karl Falk A. F. Svensson Karl Velén F. A. Johansson Arthur Pettersson

Detta var de första tjugo åren i korthet. Ett närmare studium av styrelsehandlingarna från denna tid liksom från de följande femtio ger en fördjupad bild. Styrelsen har tillskrivit Gatu- och Vägförvaltningen om permanentbeläggning av gator, om bättre ordnande av gatukorsningar och om kloaksystemets standard. Medicinalstyrelsen har fått brev om behovet av ett apotek i området, telefondirektören om en telefonkiosk, och postdirektören om ett "brevinsamlingsställe". Man vädjade till stadens myndigheter om stöd till arbetslösa egnahemsägare, man påpekade för Vattenverket och Gasverket att vatten- respektive gastrycket var bristfälligt, och man tillskrev elektricitetsverket om bättre gatubelysning. Drätselkammaren ombads iordningställa bättre lekplatser och diverse öppna platser samt bättre dränering av stadens mark. Sotarmästaren tillskrevs om sotartaxan och enskilda medlemmar om vbristfällig trädgårdsskötsel. Flest brev fick Spårvägsstyrelsen - förbättrade spårvägsförbindelser är en återkommande punkt.

Allt detta visar på ett brett verksamhetsområde. När man läser styrelseberättelsen för verksamhetsåret 1923 frågar man sig dock hur brett verksamhetsområde styrelsen egentligen hade. Så här står det nämligen: "Under året har en medlem avlidit. Vidare har genom styrelsen förmedling för föreningens medlemmar ordnats fördelaktiga inköp av frukt, trädplantor liksom även plantor av andra slag..."

Här är några noteringar från de sjuttio åren:

År 1924 sammankallades styrelsen med anledning av att konsumtionsföreningen Göteborg inte avsåg att öppna någon butik på Kungsladugårds egnahemsområde, trots att "konsumtionsföreningen tillförts ett stort antal medlemmar på initiativ av egnahemsföreningen och med tanke på att få en affär där." Däremot hade Kooperativa föreningen Karl Johan beslutat att starta en affär i hörnet av Oxhagsgatan och Klintens väg. Två ledamöter fick styrelsens uppdrag att på konsumtionsföreningen Göteborgs distriktsmöte några dagar senare verka för att de ovan nämnda nya medlemmarna skulle få övergå från konsumtionsföreningen Göteborg till Kooperativa föreningen Karl Johan. (Tre år senare beslutar styrelsen

att skriva till Koperativa Föreningen Karl Johan och begära uppsnyggning av trädgården kring deras fastighet, "då klagomål framförts över att den utgör för stort avbrott mot kringliggande trädgårdar".)

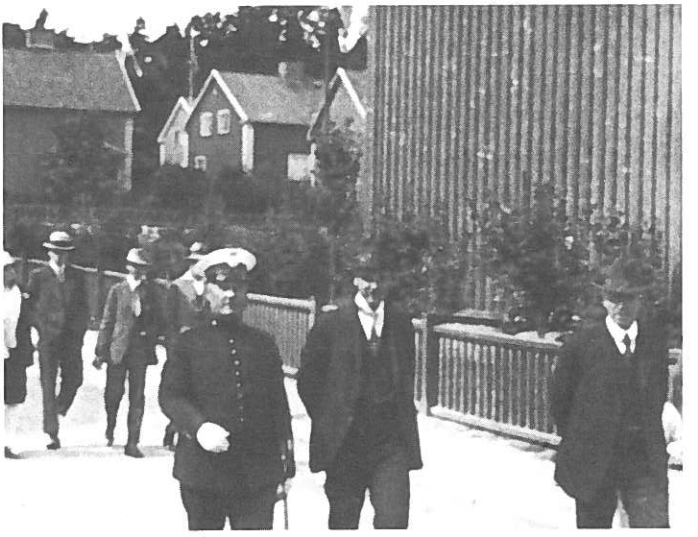
Midsommar 1925 blev en trivsam helg till följd av att styrelsen lät resa en majstång, lägga ut en dansbana samt anskaffa musik. När samma sak skedde året efter blev intresset mindre, "kanhända delvis beroende på den mindre lämpliga väderleken. En annan bidragande orsak får man nog söka i svårigheten att hålla ovidkommande element borta från denna på privat initiativ tillkomna nöjestillställning". Uppkommet ofog ledde till medlemmars uttalande till styrelsen att dansbanor knappast kan ligga inom föreningens verksamhetsområde. Styrelsen beslöt därför att årsmötet skulle avgöra om midsommarfirande skulle anordnas av föreningen i framtiden.

I juni 1927 diskuterades klagomål från medlemmar boende vid Kungsladugård angående att "oljud och väsen förekommer i synnerhet ons-dagar samt lördags- och söndagskväller. Styrelsen beslöt anhålla hos polismyndigheten om tätare patrullering. Vid samma möte diskuterades ett "förslag om att låta filma Egnahemsområdet med villor och öppna platser". Filmen blev till, som nämnts ovan, nämligen 14 augusti, och egnahemsägarna underrättades om allmän flaggning, platsens fotbollslag anmodades arrangera en uppvisning i denna gren, och flickorna skulle "vara med i någon lämplig gruppering".

I styrelseberättelsen för år 1927 redovisas det ekonomiska utfallet av filmningen:

Utgifter		
Bengtson, för originalfilm och kopia	Kr.	500:-
Svensson, för transport	Kr.	12:-
Summa	Kr.	512:-
Inkomster		
Affärernas avgifter för filmningen	Kr.	105:-
Överskott å biografföreställningar	Kr.	204:50
Av föreningen tillskjutna medel	Kr.	202:50
Summa	Kr.	512:-

I samma verksamhetsberättelse kan man läsa att den segslitna frågan om friköpande av tomterna i 52:a och 53:e kvarteren i Kungsladugård fick sin lösning. Efter flera års intensiv uppvaktning från Egnahemsföreningen tillstyrkte då

På 30-talet anhöll föreningen om polisbevakning för att skydda trädgårdarnas fruktskörd. Polisen på bilden från 1927 heter Carl Lindgren och är farfar till Brita Larsson, som bidragit med en artikel i denna bok.

Drätselkammaren friköp. I mars 1928 godkände Stadsfullmäktige förslaget.

År 1929 tog styrelsen upp frågan angående skola i Kungsladugård. Frågan hade behandlats tidigare, och nu tog styrelsen kontakt med två fastighetsföreningar i Kungsladugård och upprättade en skrivelse till Folkskolestyrelsen. Framställningen omfattades av stor förståelse och resulterade i forcerat arbete inom Folkskolestyrelsen.

År 1930 beviljade poliskammaren en taxistation vid Klintens väg. Styrelsen hoppades att denna taxistation skulle bli ansluten till Göteborgs Droskägareförening "för att underlätta bilbeställningar genom det gemensamma namnanropet Droskstation". En begäran till "denna sammanslutning av bilägare" hade under året inte lett till något svar.

Året efter tog styrelsen initiativ till bortforslande av skräp och avklipp från träd och buskar som enskilda medlemmar tippat nedför slänten vid Snäckvägen. Detta skedde "för att undvika polisförhör och böter".

I september 1932 diskuterades förfrågan från en del medlemmar om att istället för staketen, som i många fall börjat ruttna, få anlägga häckar runt tomterna. Styrelsen beslöt att "efterhöra hur drätselkammaren skulle ställa sig till en sådan förfrågan".

Året efter åtog sig ordföranden, efter klagomål från förargade kringboende,

att tala med en egnahemsägare på Svalebogatan för att "få rättelse i saken" – som gällde att tvätt hängdes ut i trädgården om söndagarna.

År 1933 anhöll styrelsen "hos Poliskammaren om polisbevakning för egnahemsområdet under månaderna Augusti-September under den tid frukten på träden är under mognande, vilken begäran till viss del efter många om och män blev bifallen". Denna notering vittnar om trädgårdsfruktens betydelse för hushållens ekonomi för sextio år sedan.

Att frukten i Kungsladugård redan på den tiden var något extra visar resultatet av den fruktutställning som Hortikulturens Vänner anordnade samma år. 17 av Egnahemsföreningens medlemmar deltog, och 11 av dessa fick diplom.

Egnahemsföreningens 10-årsfest avhölls på restaurang Gamle Port "under synnerligen gemytliga former".

I november samma år redogjorde ordföranden J A Sönnergren inför styrelsen för sitt möte med spårvägsdirektör Reuterswärd angående önskemålet att få Godhemsbussen körväg framdragen till Lundgrenska stiftelsen (i hörnet Kungsladugårdsgatan-Högsbogatan) istället för att den, som spårvägsstyrelsen föreslagit, skulle vända vid Broströmska stiftelsen (i hörnet av Kungsladugårdsgatan-Godhemsgatan). Spårvägsdirektören svarade egnahemsföreningens ordförande att "om Egnahemsföreningen och Lundgrenska stiftelsen ovillkorligen vill ha busslinjen framdragen från Broströmska- till Lundgrenska Stiftelsen så kommer spårvägsstyrelsen att indraga spårvägen från Mariaplan till Klintens Väg och istället göra en slinga vid Mariaplan."

Ord och inga visor, alltså. På den tiden hade linje 4 sin ändhållplats vid Klintens väg. Med ledning av dessa inhämtade upplysningar ansåg sig styrelsen ej kunna göra något påstående utan lät ärendet bero på utvecklingen.

Två år senare, alltså 1935, utarbetade direktör Reuterswärd ett förslag om att spårvagnslinjen från Majorna skulle vända redan vid Mariaplan istället för vid Klintens väg (vilket Egnahemsföreningen protesterade mot) samt att Gårdalinjen skulle förlängas över Bangatan och Godhem ner till Kungsladugård med ändstation vid Lundgrenska Stiftelsen (vilket egnahemsföreningen godkände).

Samma år dyker fruktstöldsproblematiken åter upp i handlingarna. En framställning hos polismyndigheten om bättre bevakning fick till "resultat att polisen ställt en med cykel utrustad konstapel till förfogande under viss tid på kvällarna, så att han snabbare kunde ingripa om behov förelåg".

År 1937 skrev styrelsen till Drätselkammaren med anledning av att villaägarna vid Bokekulls- och Högsbogatorna protesterat mot kammarens uthyrning av potatis- och grönsaksland söder och väster om dessa gator. Det visade sig att de

som hyrde dessa land släpat med sig "all möjlig gammal bråte, samt dessutom ställt till med dryckesorgier och annat störande av den ro och det lugn, som villaägarne räknat med när de köpte tomt och byggde just där". Skrivelsen resulterade i ändrade direktiv i enlighet med föreningens önskemål.

Samma år inleddes en process som förde ända upp i hovrätten. Renhållningsverket ålade nämligen fastighetsägarna vid Klintens Trappor att hädanefter ombesörja den renhållning inklusive snöskottning och sandning som verket dittills skött. En advokat anlitades för att tillvarata fastighetsägarnas intressen. Dessa delgavs sedermera stämning "för uraktlåtenhet att ställa sig förutnämnda renhållningsföreskrifter till efterrättelse", och fastighetsägarna dömdes till böter. Vid ett allmänt extra sammanträde gav föreningen solidariskt styrelsen i uppdrag att utdebitera en extra krona av alla medlemmar till täckande av de juridiska kostnaderna. Föreningen menade att området kring Klintens trappor borde betraktas som parkområde på grund av det stora avståndet mellan tomtgränsen och trappan. Staden hävdade att trappan borde jämställas med trottoar utanför tomt. Göta Hovrätt beslutade sedermera till fastighetsägarnas nackdel.

År 1938 är spårvägsfrågorna åter aktuella. Styrelsen föreslår en förbindelse mellan egnahemsområdet förbi Slottsskogsvallen till Linnéplatsen och centrum. Något svar från Spårvägsstyrelsen kunde inte rapporteras detta år, men den 15 september året därpå kallades delegerade från Egnahemsföreningen och Majornas Kommunalförening till överläggning med Spårvägsstyrelsen. Resultatet framgår av paragraf 309 i protokollet från mötet:

"Styrelsen beslöt bifalla i utlåtandet framlagda förslag om sammanslagning av linjerna 4 och 14 till en linje, vilken från Stigbergstorget skulle gå samma väg, som nuvarande linje 4, och om utsträckning av linje 10, dels från Carnegiska bruket till Högsbogatan och dels från Drottningtorget till Redbergsplatsen...".

År 1943 gjorde föreningen gemensam sak med HSB-föreningen i Skytteskogen och fick till stånd ett postkontor, Göteborg 37, i HSB:s affärshus (där ICA-toppen ligger idag).

Året därpå tillsatte styrelsen en utredning om en kollektiv tvättstuga i området, dimensionerad för 30 familjer. Den maskinella utrustningen exklusive rörledningar, installationskostnader och lokaler beräknades kosta 2.500 kronor.

Sättningar på fastigheterna längs Kungsladugårdsgatan på grund av de dåliga grundförhållandena noteras första gången år 1945, då ett antal medlemmar gjorde en framställan om hjälp med reparationskostnaderna. Sådan hjälp tilläts dock inte av stadgarna.

Från år 1946 noteras att Spårvägsstyrelsen satt in extra vagnar på morgnar och

Spårvägsfrågan har engagerat föreningens styrelser genom åren.

kvällar för direkt resa till och från Kullagerfabriken. I övrigt noteras detta år försämrad spårvägstrafik. En ny fråga dyker upp detta år genom Stadsplanekontorets förslag till ändring och utvidgning för delar av stadsdelen Kungsladugård och Västra Frölunda. Den föreslagna bebyggelsen var inte tidigare avsedd, menar föreningen och påpekar att gatubredden inte är "beräknad för den trafik som måste bli följden, då ett så stort antal människor trängas samman på ett så begränsat område." Styrelsen föreslår en bebyggelse som bättre harmonierar med villaområdet. I samma ärende går föreningen året därpå vidare till Kungliga Byggnadsbyrån och Kunglig Maj:t.

Den 29 november firade Egnahemsföreningen sin 25-åriga tillvaro i Kungsladugårdsskolan "under enkla men värdiga former". Ett intensivt snöfall bidrog till att tillslutningen inte blev så stor som väntat.

År 1948 vidarebefordrade styrelsen till Polisstyrelsen, Drätselkammaren och Hälsovårdsnämnden en skrivelse med klagomål från medlemmar närmast Slottsskogen på grund av att Pressens Rundturs anordnat "ett så kallat Nöjesfält å det intill liggande lekfältet i Slottsskogen, och vilket hade medfört en massa obehag och störningar bland annat fyrverkeri, skrål och skadegörelse i trädgårdar m m."

En punkt från 1949 lyder: "På förekommen anledning har styrelsen för Egnahemsföreningen beslutat, att vid utlåning av föreningens flaggstångsapparat skall medlemskort eller vederbörligt postgirokvitto uppvisas och skall apparaten

Sättningar på fastigheterna längs Kungsladugårdsgatan på grund av de dåliga grundförhållandena förekom redan 1945. Så här löper spårvägsspåren längs Kungsladugårdsgatan år 1994.

få disponeras i högst två dagar, för att sedan återlämnas till den som av styrelsen utsetts att ha densamma om hand."

I styrelseberättelsen för år 1952 kommer skattepålagor på egnahemsägarna i centrum. I ett gemensamt uttalande från Kungsladugårds, Kålltorps, Bagargårdens och Landala egnahemsföreningar uttalas oro för ökade pålagor till följd av höjda skatter och taxeringar. Många av föreningens medlemmar är vid det här laget till åren komna, och höjda taxeringsvärden, ändrade avdragsregler för reparationer, beskattning för inkomst till följd av boende i enfamiljsfastighet samt fastighetsskatten utgör hot mot möjligheterna att få en tryggad ålderdom i det egna huset.

Det faktum att Sveriges villaägareförbund bildades samma år visar att det jäste bland de svenska villaägarna i början av femtiotalet. Vid den tiden hade dessutom många av Egnahemsföreningens ursprungliga medlemmar nått pensionsåldern med åtföljande inkomstminskning.

Verksamhetsberättelsen för år 1954 handlade bland annat om taxering, fastighetsskatt, lånemöjligheter, gastaxa och sotartaxa.

År 1955 begärde föreningen att staden skulle snygga upp den öppna platsen mellan Oxhagsgatan och Fågelfängaregatan. Detta ledde inte till något resultat, eftersom området var oreglerat i väntan på kommande stadsplanering. Fem år

senare var problemet löst i och med byggandet av Kungsladugårds kyrka. Föreningen bidrog med 500 kronor till mosaikutsmyckning av kyrkans kor.

Under år 1956 togs upprepade kontakter med hälsovårdsnämnden med anledning av besvärande rök från Bostadsbolagets centralvärmeanläggning vid Svalebogatan. Året därpå kunde man nöjt konstatera att hälsovårdsnämnden förelagt Bostadsbolaget att bygga en betydligt högre skorsten än den ursprungliga. Den nya skorstenen togs i bruk 1958.

Höjda sophämtningstaxor föranledde styrelsen att år 1957 anhålla hos Renhållningsverket om minskad sophämtningsfrekvens från två gånger per vecka till en gång. Detta beviljades, samtidigt som man införde 150 liters kärl istället för 100 liters. Resultatet blev minskade sophämtningskostnader för föreningens medlemmar.

År 1959 togs problemet med skakningar i husen till följd av tung trafik upp med poliskammaren. Det var främst de boende vid Kungsladu-gårdsgatan och Högsbogatan som hade dessa problem. Föreningen anhöll om förbud mot tung trafik eller sänkt tillåten hastighet. Polis-kammaren förklarade sig "icke kunna gå med på eller tillstyrka sådana åtgärder". Året efter föranledde den tilltagande trafiken på Kungsladugårdsgatan styrelsen att be polisen uppsätta stopptecken på vissa gator. Denna ansökan avslogs. Kungsladugårdsgatans trafikmiljö blev en följetong som fortsätter än idag. Från år 1964 noteras till exempel att styrelsens arbete "till största delen koncentrerats till det stora trafikproblemet på Kungsladugårdsgatan" och att kontakterna med Göteborgs Trafiknämnd börjat bli positiva.

År 1967 uppsattes ljussignaler vid ett övergångsställe på Kungsladugårdsgatan. Detta ledde till att styrelsen fick ett nytt bekymmer: "Nu har emellertid ett nytt problem uppstått, i det att trafikanterna icke trycker på signalknappen, när man vill gå över gatan. Enligt gällande lag får man icke gå mot 'röd gubbe', varvid man begår ett lagbrott, som vid kontroll är belagt med böter."

Samma år klagar man hos polisen på den omfattande bilparkering som den nya ishockeyhallen Frölundaborg orsakade vid matchdags. Polisen sade sig stå maktlös, trots bevakning. Året efter ordnades dock en ny parkeringsplats, varefter problemen minskade.

1968 års årsmöte beslöt enhälligt att utträda ur Sveriges Villaägareförbund. "Utträdet ur villaägareförbundet har icke bekräftats", rapporterar styrelsen och tillägger, något sårat, "...ej heller har förbundet på något vis gjort några ansträngningar för att försöka få oss att stanna kvar hos dem."

Att föreningens verksamhet har förändrats under de senaste decennierna framgår av att antalet kontroversiella frågor vid årsmötena har blivit allt färre,

medan de gästande föredragshållarna har fått större utrymme. Man har kunnat lyssna till föredrag om fastighetstaxering, trädgårdsskötsel, köksinredning, stadens utbyggnadsplanering, församlingsarbetet i stadsdelen, brandskydd, lokalhistoria, göteborgsk televisionshistoria, byggnadshistoria, energibesparing, civilförsvar, stadsdelsnämndernas verksamhet, grannsamverkan med mer.

Återkommande frågor under senare år har varit trafiken på Kungsladugårdsgatan samt vikten av att man beskär träd, häckar och buskar så att de ej hänger ut över gångbanor. I övrigt har det handlat om poängpromenader, studiecirklar och gatufester. Egnahemsföreningen, som under de inledande åren hade fullt upp med att "tillvarataga egnahemsbyggarnas önskemål och intressen, vare sig det gällde inköp av byggnadsmaterial, eller bevakandet av rättigheter och skyldigheter hos stadens olika styrelser och myndigheter", har i takt med egnahemsområdets tilltagande "mognad" kunnat övergå till att bli en trivselförening (även om omständigheterna ibland föranleder aktioner från styrelsen sida).

Och det kan man väl kalla att leva i takt med tiden.

Gatufest på Fågelfängaregatan 1992.

Författarinnan med brodern Olle.

Några sporadiska minnesglimtar från Kungsladugård

Av Brita Larsson, f. Lindgren

År 1938 flyttade vår familj in i en villa på Fågelfängaregatan 29. Huset var byggt 1923 och hade tidigare haft två ägare. Familjen bestod av min far, Erik Lindgren, min mor Dagny, 15-årige Olle och så jag själv, då nio år. Pappa köpte huset av en äldre dam med stor kärlek till katter. I den tämligen igenvuxna trädgården fanns en koja för en av katterna, som inte kom överens med de övriga medlemmarna i kattfamiljen.

Den tidens arkitektur- och heminredningsideal handlade om luft och ljus. Trädgården glesades ut, granarna ersattes av syrener, japanska körsbärsträd, spirea och kvitten. De gamla Williamspäronen och Göteborgs Diamant på spaljé fick bli kvar, liksom två björkar, vilka så småningom antog imponerande storlek.

Inomhus vidtogs också förändringar, av vilka en del senare kom att beklagas. Alla kakelugnar revs, och de gammaldags sexdelade fönstren ersattes av kopplade, tvådelade fönster. De två stora rummen i nedervåningen försågs dock med tredelade fönster. Ljust blev det förvisso, men också dragigt och kallt under de kommande krigsåren med bränsleransonering.

Av grannarna på gatan minns jag från den här tiden familjen Nyquist närmast

Klintens trappor och familjen Öberg på vår andra sida. I parhusen på motsatta sidan av gatan bodde familjen Landén, vars närmaste grannar jag inte minns. Huset intill ägdes av fröknarna Åkerman, som bodde i övre våningen. Den undre hyrdes en tid av min morbror Sigurd Videnö med fru Lisa och dotter Åse. Samma lägenhet hyrdes senare av teckningslärare Goës med familj. Andra namn jag minns från Fågelfängaregatan är Bondestam, Wickberg, Billger, vaktmästare Jansson på Amerikalinjen (som egentligen hette Johansson, men uttalade namnet på amerikanska), Lindau, Fritz och Svea Johansson med barnen Olle, Ingrid, Maja och Bengt (sedermera Fritzne), familjen Wilhelmsson med "tant Seda", syskonen Svea, Göta och Nils Svensson, familjen Olofsson samt familjen Fagerberg, som hade taxirörelse och även drev en speceriaffär i en minimal butik i pensionärshemmets bottenvåning.

När vi flyttade till Fågelfängaregatan var Kungsladugård redan välkänt för oss. Familjen kom från angränsande Majorna först till ett hyreshus på Kungsladugårdsgatan 20 och därefter till en radhuslägenhet i första våningen på Kungsladugårdsgatan 62, där värden var detektiv och hette Lundén. Omgivningen var alltså bekant för mig sedan länge, och en av de käraste lekplatserna var Klintens trappor. Avsatserna och stenbänkarna var ypperliga att leka affär på eller att rada upp hela dockfamiljen utefter. Min bror, som ju är drygt sex år äldre än jag, har mer dramatiska minnen från trapporna. De var skådeplats för vilda bataljer mellan folkskolepojkar och "rödsiskor", elever i Västra Realskolan. Vid ett tillfälle hade siskorna erövrat trapporna och folkskoleungarna försökte en stormning. Fritz Johansson blev tvärilsken över oväsendet, och beväpnad med en kvast skingrade han de båda stridshärarna.

Skolvägen var inte lång. Kungsladugårdsskolan var ganska nybyggd, stor och imponerande. Överlärare var Johan Ahlin, framstående som arkeolog och särskilt känd genom utgrävningen av Sandarnes stenåldersboplatser. I småskolan gick jag för fröken Sofia Kempe och i tredje och fjärde klass för fru Karin Orrhage. Skolan rymde, tror jag 2 000 elever, och för en liten förstaklassare var det svårt att göra sig gällande på skolgården. Vi flickor hoppade rep och hage, lekte färgleken, bollstå, "Riaha", m. fl. tämligen stillsamma lekar. Pojkarna lekte för sig, och ibland blev det slagsmål, så att någon av de ständigt patrullerande lärarna fick ingripa. De flesta barn hade möjlighet att gå hem och äta på frukostrasten, men det fanns också barnbespisning för i huvudsak mindre bemedlade barn. Maten där var så god, att vi andra barn var avundsjuka. Det fanns också möjlighet till skolbad. En mindre populär inrättning var tandläkarmottagningen, där tre tandläkare hade var sitt behandlingsrum med gemensamt väntrum. Medan man satt där kramande sitt

tandkort och darrande i knävecken, kunde en stackars unge komma ut från något av rummen för att skölja bort blodet efter en tandutdragning vid drickfontänen inför ögonen på dem som väntade på sin tur. En mycket effektiv metod att grundlägga tandläkarskräck.

Pappa Erik i grinden.

Pappa var anställd på Svenska Amerikalinjens passageraravdelning, och mamma drev "Nya Hemhjälpsbyrån". Under vissa tider hade vi hembiträde, som bodde i den minimala jungfrukammaren intill köket i bottenvåningen. Olle och jag hade var sitt rum i andra våningen, och där låg också föräldrarnas sängkammare. Under min tidigare barndom hade jag varit mycket mörkrädd och inte vågat sova ensam. Glädjen över att få ett eget rum sopade bort all rädsla, och jag har aldrig sedan dess varit mörkrädd. Rummen i övervåningen hade smala garderober under snedtaket, och det kom in dagsljus genom söta, halvmåneformade fönster. Utifrån såg det ut som om huset kisade förtjust med skrattrynkor kring ögonen. I föräldrarnas garderob förvarades gamla veckotidningar, och där kunde man ostört stämma träff med ökenshejken eller Pigge och Gnidde, allt efter humör. Olles garderob var egentligen förbjudet område, men jag vet allt vad han gömde där! Inget är fördolt för småsystrar. Min egen garderob var en underbar lekplats, omväxlande gömställe och teaterscen. Min ett år äldre lekkamrat Ingalill Jonsson deltog med liv och lust i utklädsellekarna, och hon var villig motspelerska i de sketcher vi framförde med föräldrar och syskon som publik. Manuset stod vi oftast för själva, men ibland hade mamma skrivit ihop en liten pjäs åt oss. Prinsar och prinsessor förekom ofta i handlingen, men dumma pigor och snorkiga fruar var också populära. När jag sedan blev klasskamrat med Vera-Lisa Linde kom intrigen i våra "pjäser" ofta att vara hämtad ur "Tusen och en natt", där jag var Hassan och Vera-Lisa Zubejda (fast ibland tröttnade vi och bytte roller).

Våra utflykter i omgivningen gick ofta till "landet", d.v.s. nuvarande stadsdelarna Högsbotorp, Tynnered och Frölunda smedja. På somrarna cyklade vi till Näset, Askim eller Hovås för att bada och sola. När vi hade cyklat hela vägen hem

igen, var vi lika svettiga som före starten. Pojkarna sparkade förstås boll. "Ängen", d.v.s. den obebyggda tomten bakom Kungsladugårdsskolan, användes vanligen för detta ändamål, liksom naturligtvis Gröna Vallen. Med skolan gjorde vi utflykter t.ex. över älven med färjan till Rya Skog, eller till Slottsskogen. "Skogen" älskades av både barn och vuxna. Man kunde titta på när sälarna i Säldammen fick sin frukostsill, man kunde rida på ponnies runt Lilla Dammen. I Djurgårdarna fanns då liksom nu allehanda djur att titta på och mata, men finast var de söta små gotlandsrussen, som fick socker och bröd. Italienare sålde ballonger och granna dockor nedanför Stora Liden, och i Stora Dammen gapade karparna efter bröd. Sommarens höjdpunkt var en föreställning på Slottsskogsteatern. Där satt man i den kyliga sommarkvällen med en filt om benen, kämpande mot myggen, medan man spänt följde handlingen på scenen. Dekoren var sig lik från pjäs till pjäs: en litet större stuga, där det bodde "fint" folk, och en liten kåk, där det fattiga men klipska folket bodde. Bland skådespelarna minns jag Tollie Zellman och norrmannen Einar Fagstad med sitt dragspel.

Genom många av kvarteren i Kungsladugård gick de s.k. slaskgångarna och gör väl så än idag. De var användbara som genvägar och som gömställen. Varje trädgård hade en grind åt gången, där soptunnan stod. Inga vuxna utom sophämtaren brukade ta den vägen, så slaskgångarna var barnens eget revir.

Annars kunde man så gott som riskfritt leka mitt i gatan. Även den nu så trafikerade Kungsladugårdsgatan användes till att rita "hagar" på och hoppa långrep. De enstaka bilarna hördes på långt håll, så att man kunde gå upp på trottoaren. Fiskhandlaren hördes också på långt håll, men han hade ingen bil utan hade fisk och is i lådor lastade på en hög handkärra. För att locka kunder ringde han i en klocka och ropade: "Färsk fesk".

1939 började vapenskramlet i Europa att märkas även i vårt idylliska Kungsladugård. Den nionde april 1940 blev början till en omvälvande tid. Vi fick veta att Norge och Danmark intagits av tyska trupper, och på skolgården gick vi i små uppskrämda grupper och försökte intala oss förtröstan. Många grät. Vår klassföreståndare fru Orrhage försökte dölja sina tårar. En evakuering hade förberetts tidigare, och nu skickades vi hem för att ge oss av till tryggare orter än Göteborg. De som inte kunde få någon tillflykt genom släktingar eller vänner på landet evakuerades genom skolans försorg. Det blev ett tårfyllt farväl av föräldrar, syskon och klasskamrater. Några år tidigare hade vår familj hyrt sommarbostad på en gård i Rävlanda, och dit skickades jag med tåg. Jag gick resten av terminen i Björketorps skola av B-form. I vissa ämnen läste man alltså vartannat år treans, vartannat år fyrans kurs. Det här året läste man treans kurs, och eftersom jag gick

i fyran, fann jag mig till min egen tillfredsställelse och de andra barnens avundsjuka vara bäst i klassen. Utom skolan var jag däremot synnerligen bortkommen i jämförelse med de praktiska och företagsamma lantbarnen.

Längtan hem var svår, och så småningom fick jag återvända till Fågelfängaregatan. Många av mina kamrater var dock fortfarande evakuerade. Framför källarfönstren i vårt hus låg sandsäckar som skydd mot splitter vid ett eventuellt bombanfall, och inne i källaren hade tvättstugan gjorts om till skyddsrum genom att taket fått kraftiga stöttor. I trädgården låg höga vedstaplar, och i Ståthållaregatans gräsmatta fanns nedgången till ett allmänt skyddsrum. Pappa hade blivit inkallad omedelbart vid krigsutbrottet i grannländerna och blev förlagd "någonstans i Sverige", som visade sig vara en barack i Änggårdsbergen. Hans avdelning fick i uppdrag att montera upp en kulspruta, som de efter mycket letande insåg vara den där konstiga manicken under britsen. Ingen hade någon vapenutbildning, orderna var förvirrade och utrustningen undermålig. Uniformerna var från första världskriget med trekantiga Karl XII -hattar. Pappa sa ofta, att hade tyskarna den natten intagit den här posteringen i Änggårdsbergen, hade de omdelbart blivit vanmäktiga av skratt. Så småningom blev pappa placerad utanför Trollhättan, befordrades till löjtnant och låg inkallad sammanlagt 14 långa perioder. Eftersom verksamheten på Amerikalinjen var starkt reducerad under dessa år, var personalen periodvis permitterad. Självfallet påverkades familjens ekonomi, och vi var nödsakade att hyra ut två av rummen i övervåningen. Nu visade det sig också, att de nya, stora fönstren kylde under de kalla 40-talsvintrarna. Allting var ransonerat, även bränslet. Pannan eldades med ved eller briketter. En brasa höll sig inte vid liv så värst länge, och om man inte ville vakna i ett utkylt hus, fick man fylla på pannan även på natten. Enligt bestämmelserna fick man inte ha högre rumstemperatur än 16 °C, men det var svårt att få upp värmen ens till denna blygsamma temperatur. Det blev till att plocka på sig tjocka sockar och koftor, och stickning kom på modet. Kristidsgarnet var motsträvigt att sticka av, och plaggen kliade och stack i skinnet. Man var lycklig, om man hade någon gammal tröja av förkrigskvalité, som man kunde repa upp och sticka nytt av. Det stickades också flitigt till Röda Korset, Finlandshjälpen och andra organisationer.

Många familjer tog emot barn från det krigsdrabbade Finland, och till vår familj kom femåriga Marja-Leena från Helsingfors. När hon kom till oss var hon blek och uppsvälld av felaktig näring och kunde inte ett ord svenska. Snabbt blev hon medelpunkten såväl i hemmet som bland barnen på gatan. Språket var inget problem – hon tillverkade egna "svenska " ord, som vi andra fick hänga med på. Mamma sydde kläder till henne, en fin blå kappa och en mössa med broderier och

knytband. Marja-Leena gick stolt ut på gatan med min gamla men ytterst välvårdade dockvagn. Fem minuter senare jagade hon fram på gatan med fladdrande uppknäppt kappa, ett mössband fram och ett bak, användande dockvagnen som stridstank. Bästa väninnan bland gatans små flickor var Margareta, med betoningen på första stavelsen.

I augusti 1940 började jag i första årskursen i Majornas Kommunala Flickskola, där jag skulle komma att gå i sju år. Från min gamla klass i Kungsladugårdsskolan kom Ingeborg von Gerber, som bodde på Snäckvägen. Där bodde också Margareta Larsson och Gun Wallman. På Kungsladugårdsgatan bodde Ingrid Åkerman, Solgerd Unger och Birgit Berg, på Oxhagsgatan Kerstin Osvald. Inger Haglund bodde på Lugnet, vilken plats dock inte var namngiven efter henne. Till skolan åkte vi, om vi hade råd, med spårvagn 10, som hade blåvit skylt. Ändhållplatsen låg vid Högsbogatan, där det fanns en vändslinga. Missade vi den vagnen, kunde vi rusa till Godhemsgatan och försöka hinna "den gröne", linje 4. Med den kom vi till Stigbergstorget, och fick sedan springa nerför backen till skolan i hörnet av Karl Johansgatan och Djurgårdsgatan. Oftast cyklade vi eller gick till fots. Färdvägen gick efter Klintens väg – Slottsskogsgatan – Godhemsgatan – Såggatan – Hamneskärsgatan – Karl Johans torg – Styrmansgatan – Allmänna vägen fram till skolan.

I min barndom låg butikerna tätt i Kungsladugård. Jag har redan nämnt Fagerbergs lilla affär på Fågelfängaregatan. På Klintens väg 20 låg två Konsumbutiker med gemensam trappa upp från gatan. Till vänster låg mjölkaffären, där biträdet mätte upp önskat antal liter i kundens eget kärl. I affären förvarades mjölken i stora bleckplåtsflaskor. Man kunde köpa oskummad mjölk, skummjölk, kärnmjölk eller grädde. Så småningom gjorde den pastöriserade mjölken sin entré och således då i glasflaskor rymmande 1 liter eller 1/2 liter. Mjölken kunde också levereras till hemmen och stod då på kökstrappan tidigt på morgonen. Fagerberg körde ut mjölken med gengasdriven bil. Den mycket unge Per, som nätt och jämt nådde upp till ratten, körde bilen, medan farfar med vitt hår och vackra vita mustascher kvickt sprang med mjölkflaskorna till kundernas kökstrappor. I mjölkaffären kunde man också köpa bröd och kaffebröd. Under kriget var utbudet starkt begränsat. Det fanns en sorts kupongfria småkakor, obestämt gråbruna beströdda med pärlsocker, som utgjorde vår vardagslyx. Jag hade föresatt mig, att den dagen kriget tog slut skulle jag genast köpa den underbara kaka, med ena hälften doppad i choklad, som varit försvunnen under kristiden. Tyvärr har den aldrig kommit tillbaka. "Studentmössorna" däremot dök upp igen, när tiderna blev bättre.

Mitt emot mjölkaffären låg speceriaffären, som tillhandahöll mjöl, gryn, socker, salt och såpa i lös vikt. Tvättmedel och skurpulver var paketerade. Man

kunde få köpa bomullssäckarna, som sockret levererades i. Om man sydde ihop två säckar och hängde ut dem i solen för att blekas, blev de fullt användbara lakan.

I hörnet av Klintens väg och Kungsladugårdsgatan låg ett charkuteri, där vi barn med skräckblandad förtjusning kunde se karlar med uppskurna säckar som skydd över huvud och axlar, inte olika shejkromanernas beduiner, bär in hela griskroppar. När även köttet ransonerades försvann detta gratisskådespel.

När man passerade spårvagnsspåren på Kungsladugårdsgatan kom man till ytterligare två butiker med gemensam trappa. Det var en färghandel, "kemikalie-affären" och Ivarssons specerier på Klintens väg.

Inom en ganska snäv omkrets låg åtskilliga fler butiker. Fiskaffären låg i hörnet Kungsladugårdsgatan och Ståthållaregatan, och på den sistnämnda gatan låg Klintens bageri med försäljning på Kungsladugårdsgatan. I bageriet kunde man köpa för "fem öre avfall" och fick då en stor påse trasigt småbröd. Konditor Hirseman på Oxhagsgatan tillverkade underbar marsipankonfekt i form av t ex naturtrogna ärtskidor och jordgubbar eller till jul grisar, skinkor och korvar.

Under krigsåren, då så många män låg inkallade långa perioder, fick kvinnor överta arbeten som varit helt förbehållna män. Vi fick kvinnliga brevbärare, poliser och spårvagnsförare. De väckte uppmärksamhet och ett visst misstroende. Underliga såg ju också tanterna ut, som stod på den öppna, främre plattformen på spårvagnen, under de iskalla vintrarna iförda jättelika halmskor, fotsida rockar och pälsmössor långt ned över ögonen. Inne i vagnen satt passagerarna på två långbänkar mitt emot varandra, eller stod i mittgången och höll sig fast i stroppar från taket. På bakre plattformen hade konduktören sin plats på en uppfällbar stol, när han inte gick sin rond bland passagerarna och sålde biljetter, vita för vuxna och gula för barn.

Bilar var sällsynta på gatorna, och de få som var i bruk under krigsåren eldades med gengas. Det var ett nyckfullt och farligt bränsle, som åstadkom många förgiftningar och andra olyckor. För många ändamål var hästar användbara, t ex för att dra renhållningskärrorna. Ett av bryggerierna i Majorna hade en mycket snäll och omhuldad dragare, som av traktens ungar brukade matas med salt lakrits och därför fick smeknamnet "Salmiak".

Begravningsföljena var under min barndom ett mycket uppmärksammat inslag i gatulivet. Framför den avlidnes grind beströddes gatan med finhackat granris. Vagnarna drogs av svarta hästar med bjällror och silverbeslagna betsel. Likvagnen for främst i processionen med den blomsterprydda kistan. Hästarna hade svarta silverbrämade täcken och kusken var ståtlig i silverprydd slängkappa och en praktfull huvudbonad.

Därefter följde ett större eller mindre antal blomstervagnar och sist i raden kupéerna med begravningsgäster.

Där ett sådant tåg drog fram stannade fotgängarna upp, männen blottade sina huvuden och kvinnorna neg. Det förekom också att man hyrde en spårvagn för färden till Västra kyrkogården. Barn brukade inte tas med på begravningar, men de fick smaka på begravningskonfekten i svart och vitt krusat papper. Det var ingen större läckerhet.

Äntligen tog kriget slut, och på fredsdagen rådde en fullkomlig karnevalstämning. Folk drog i hopar genom stan och hurrade och skrek av hänförelse. Vi flickor skulle plötsligt alla på en gång köpa band i de svenska, danska, norska, amerikanska och brittiska färgerna att göra hårrosetter av. Banden tog slut i den ena affären efter den andra. Till långt in på natten drog vi runt från den ena allierade ambassaden till den andra och sjöng deras nationalsånger tills vi var kav hesa.

Amerikatrafiken kom igång igen och pappa fick mycket att göra på kontoret. Det omfattande repatrieringsarbetet (när folk som tvingats fly undan kriget skulle återföras till sina hemländer) tog sin början, och bland passagerarna var många judar som i eländigt tillstånd räddats ur koncentrationslägren. Trots att de var så undernärda och svaga, höll de hårt på sin traditionella judiska mat, och intendenten på Kungsholm (tror jag det var) fick skaffa fram sådan.

Vi ungdomar höll ihop i gäng, som ungdomar har gjort i alla tider. Eftersom det var gott om plats hemma hos mig på Fågelfängaregatan, var det ofta där vi höll till. Olle gjorde efter skolan sin värnplikt i Karlsborg under tre år. Ungdomarnas vanor var mycket enkla, ingen hade något överflöd av pengar. Vi flickor sydde många av våra kläder själva. Lördagsnöjet bestod i att vandra upp och ner på ströget från Brunnsparken till Engelbrektsgatan. Det var ett billigt nöje, som gav god kondition, man träffade bekanta och man kunde kasta blickar i smyg på dem man gärna skulle vilja bli bekant med. Under somrarna förlades promenaderna till Trädgårdsföreningen, där det visserligen kostade 25 öre i entré, men där man i gengäld fick lyssna till de smäktande tonerna från Lac Rameaus orkester. Vid särskilt festliga tillfällen kunde man dela på en flaska sockerdricka med sin bästis på terassen. Något starkare drömde vi inte om, och ingen i min kamratkrets rökte. Det hände emellanåt att vi ställde till med hippa, oftast hemma hos mig. Under en oförglömlig nyårsfest, med dans till tonerna från vevgrammofonen, blev vibrationerna i golvet så starka att moraklockan föll med ett brak.

Efter flickskolan vidtog seminariet för min del, och som färdig småskollärarinna lämnade jag Kungsladugård och Göteborg för att arbeta, först i Munkedal och sedan på Knippla. Genom att föräldrarna bodde kvar på Fågelfängaregatan behöll

jag kontakten med mina barndomskvarter. Efter pappas död flyttade mamma till Klintens väg 3, men Olle med sin familj övertog villan. När Olle slutligen sålde huset 1988, hade det tillhört vår familj i 50 år.

När mamma avled härom året, 95 år gammal, brast den sista länken till mitt Kungsladugård. Det är sig väldigt likt från förr, trots den nya tidens hetsiga takt. Kvarteren kring Fågelfängaregatan med sina lummiga villaträdgårdar är fortfarande en stilla oas.

Författarinnans barndomshem fotograferat år 1994.

Vy från Klintens trappor.

Byggnader och byggnadsvård i Kungsladugård

Av Lars Eric Olsson

Den tidiga bebyggelsen

Gamla Älvsborgs fästning byggdes för att försvara de svenska intressena kring Göta Älvområdet. På Hisingen gick den norra landsgränsen mot Norge, i söder sträckte sig det danska territoriet ända upp till Lindome. Göta älvs mynning var därför den enda delen av dåvarande Sverige som hade kontakt med Västerhavet, och därför av oerhört stor strategisk och ekonomisk betydelse. Till denna fästning hörde ett landområde med ett stort jordagods med uppgift att bland annat förse fästningens soldater med proviant. Detta var Kungsladugården, första gången omnämnt på 1300-talet, och på vars mark nu stadsdelen Kungsladugård utbreder sig.

Redan tidigt uppstod en viss bebyggelse i anslutning till fästningen. Här har Älvsborgsstaden legat, en av Göteborgs föregångsstäder, som anlades 1547. Denna fick dock brännas av de egna invånarna under det nordiska sjuårskriget, och upphörde formellt 1587 när invånarna beordrades att flytta till Nya Lödöse. Denna stad var belägen i nuvarande stadsdelen Gamlestaden i Göteborg. Under det Ostindiska kompaniets tid 1731-1813, då en omfattande handel med Kina bedrevs, tillkom också ett antal byggnader i detta område. Kompaniets fartyg kunde nämligen inte gå längre in i den grunda älven än till Klippan, vilken blev fartygens hemmahamn. Härifrån togs också de varor som inhandlats i Kina ombord på hemförarbåtar och fördes till Ostindiska kompaniets huvudbyggnad på Norra Hamngatan 12, där de såldes på auktion.

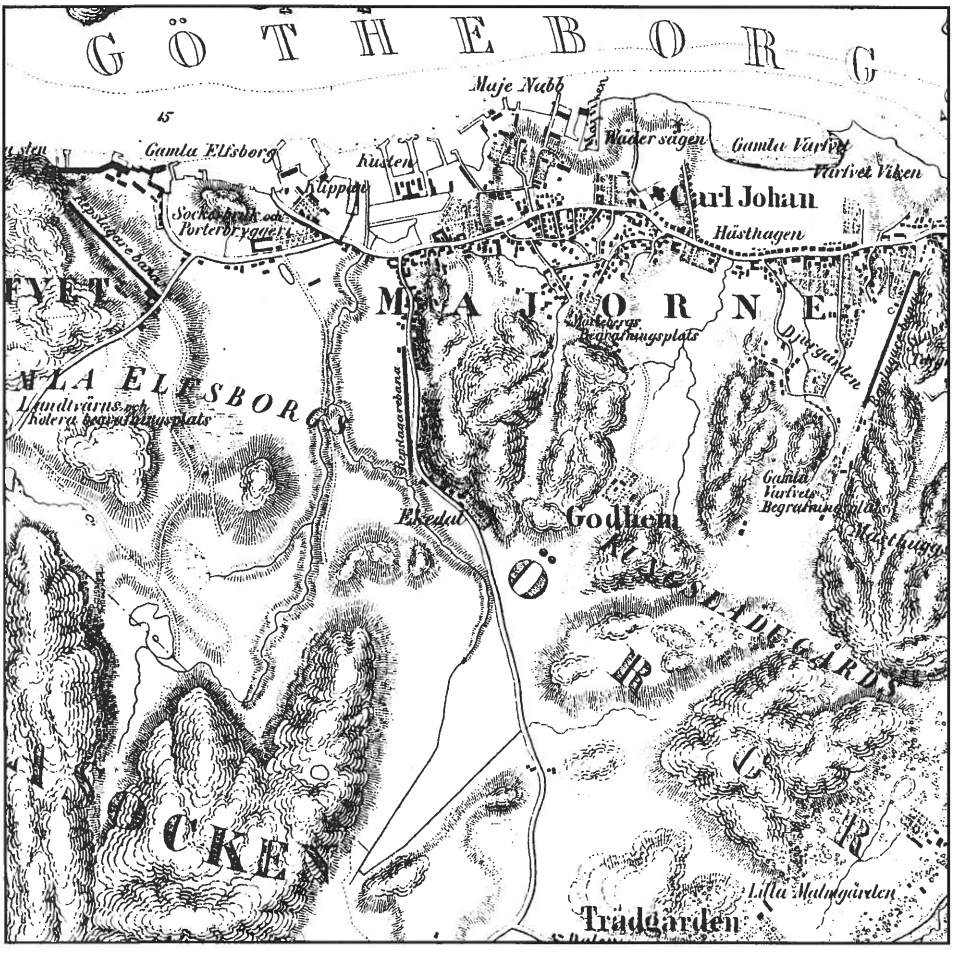
Senare under 17-1800-talen blev Klippanområdet också platsen för den begynnande industrialismen i Göteborg. Här anlades 1762 ett glasbruk, och en tid därefter ett sockerraffinaderi och porterbruk, som vi senare lär känna under namnet Carnegie. Under 1800-talet växte sig staden Göteborg allt större, och den huvudsakliga bebyggelsen i Kungsladugård finner vi vid nuvarande Jaegerdorffsplatsen och utefter nedre delen av Slottsskogsgatan. Området var dock illa beryktat på grund av alla krogar som fanns i området. På grund av rånrisken uppmanades resande till Långedrag att inte passera dessa farliga områden på natten.

Längre upp i dalgången utefter Slottsskogsgatan fann man de två bondgårdarna Godhem och Ekebäck, vars lägen framgår av kartan från 1855.

I övrigt bestod den tidiga bebyggelsen i området endast av några mindre torpställen, som nu alla är rivna. Ett av dessa var torpet Svalebo som låg på berget i den nya delen av Västra begravningsplatsen. Ett annat torpställe hette Solliden. Båda dessa har ju senare fått ge namn åt gator i området.

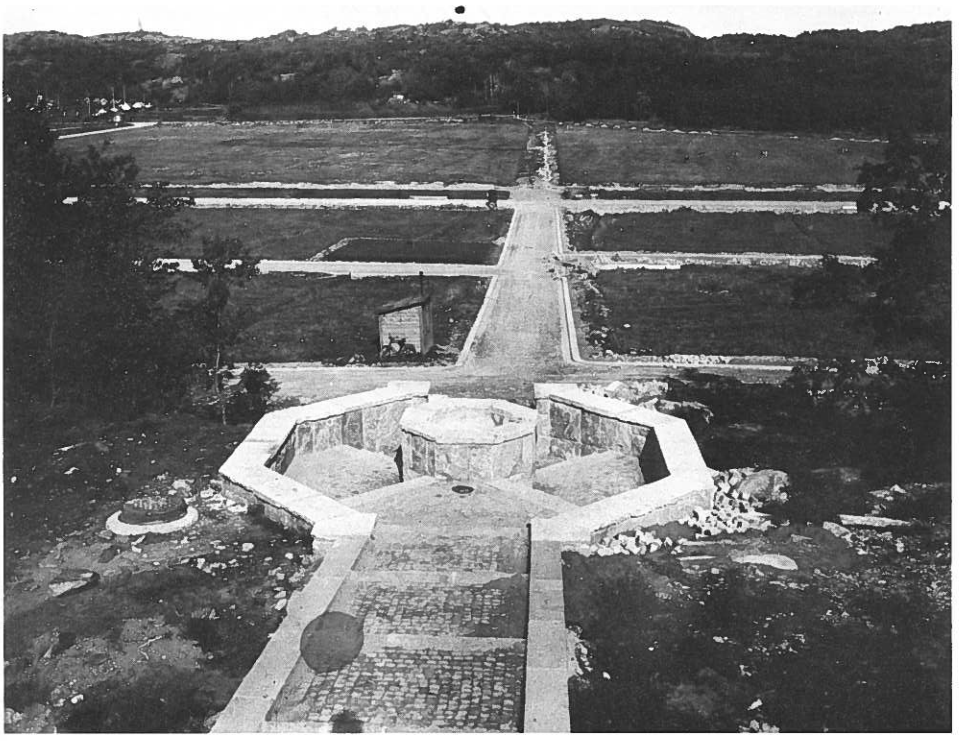
Familjen Jonasson vid torpet Solliden 1924.

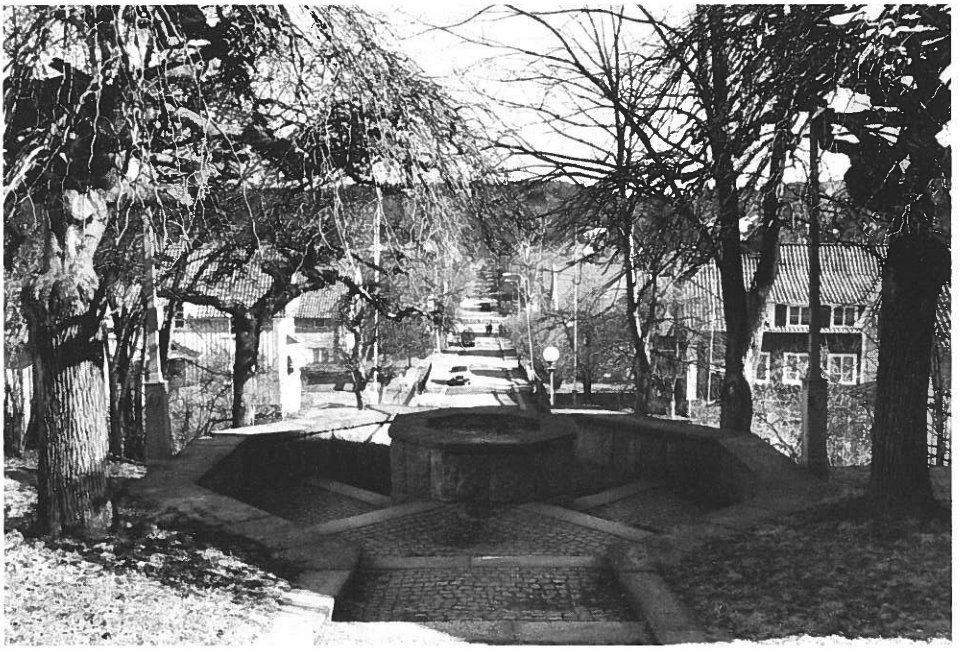
Del av "Karta öfver staden Götheborg med dess omgifningar och alla underlydande egor" (1855).

I övrigt fanns inga byggnader i den dalgång mellan Svaleboberget och Slottskogen som först 1868 införlivades med Göteborgs stad, och som så småningom blev utgångspunkten för det blivande Egnahemsområdet. Området har inte tidigare varit uppodlat i någon större utsträckning, utan snarast haft karaktären av betesmarker. Mitt i dalgången, ungefär där Kungsladugårdsgatan nu går, rann en bäck som kallades Svanebäcken, troligen efter att svanar tidvis uppehållit sig här. Tidigare dämdes denna bäck upp utanför Gamla Älvsborgs fästning, för att fylla dess omgivande vallgravar med vatten.

Kring sekelskiftet kallades bäcken också för Heros bäck, efter en åkare med detta namn som hade sin stuga vid Ekedalen. Denna bäck är nu inte längre synlig, utan har helt kulverterats.

Utsikt från Klintens trappor 1922 (ovan) och 1994 (nedan).

Broströmska stiftelse byggdes på bara 14 månader. År 1925 stod 108 moderna lägenheter färdiga, avsedda för sjöfolk.

Den äldsta bebyggelse som fortfarande finns kvar i denna del av dalgången är koloniområdet, som började bebyggas vid tiden för första världskrigets utbrott på den gamla kohagsängen. Detta område kallades då Kungsladugårdskolonin, men har senare bytt namn till Slottsskogskolonin. Koloniområden var en relativt ny företeelse som tillkom för att ge de inflyttade stadsborna möjlighet till rekreation och vissa odlingsmöjligheter. De byggnader som uppfördes här var ursprungligen mycket små och enkla sommarhus, men välfungerande för sitt ändamål. I centrum av detta område uppfördes en gemensamhetsanläggning och en utomhusdansbana.

Nere i Kungsladugård vid Birgittagatan växte det första landshövdingehuskvarteret fram 1919, då rederiföretaget Transatlantic genomförde detta bygge för att kunna ordna bostäder åt sina anställda. Kvarteret består av 14 landshövdingehus, och började bebyggas 1917.

I och med detta kan man säga att den egentliga byggstarten för stadsdelen hade börjat. Stadsplanen fastställdes 1921, och hade framarbetats av stadsingenjören Albert Liljenberg. Det kännetecknande för denna stadsplan är framför allt en välplanerad asymmetri, där gatorna i viss mån följer naturen och kvartersindelningarna är olikformade och ej traditionellt rutmönstrade. Exempel på detta kan med fördel hämtas från egnahemsområdet. Stadsdelen ger dock också uttryck för det strikt symmetriska och monumentala, där alléer för blicken till högt belägna byggnader. Så är fallen med Älvsborgsgatan mot Kungsladugårdsskolan och Ståthållaregatan mot pensionärshemmet.

Stiftelserna

Broströmska stiftelsens kvartersstora byggnad som gränsar närmast till egnahemsområdet, stod färdig 1925 och hade då byggts färdig i rekordfart. Tvåhundra man arbetade under hela byggnationen, vilken endast tog fjorton månader att färdigställa. Detta trots att byggnaden är 132 meter lång och man fick börja med att spränga bort 3 600 kubikmeter berg innan byggnaden kunde sättas ut. Broströmska stiftelsen hade vid färdigställandet 108 moderna lägenheter att disponera, avsedda för sjöfolk.

Andra stiftelser i området som tillkommit senare är Wijkska stiftelsen, Lundgrenska stiftelsen och Julius Lindholms stiftelse.

Egnahemsrörelsen

Kungsladugårds egnahemsområde är ett mycket tidstypiskt och väl planerat bostadsområde, och är därför ett gott exempel på de värderingar som egnahemsrörelsen stod för.

Egnahemsrörelsen hade sin grund i de sociala frågor som alltmer började uppmärksammas i de svenska växande städerna. Bristen på goda bostäder för den växande arbetarklassen var ett av de mest uppmärksammade problemen kring sekelskiftet. Därför tillsatte Kungl Maj:t 1899 en egnahemskommitté, med uppgift att verka för ett ökat egnahemsbyggande i landet. Med ett eget hem skulle arbetarna få en positiv livsåskådning, samtidigt som de kunde lägga ned eget arbete och pengar på något nyttigt. Ytterligare ett skäl till att statsmakterna ville stödja detta var att man ville förhindra ytterligare emigration ur landet.

För att stödja egnahemsbyggandet bildades också en egnahemslånefond, som kunde ge förmånliga lån till byggarna. Detta är ett av de första exemplen på statliga bostadssubventioner i Sverige.

Gamla Enskede i Stockholm var ett mycket uppmärksammat område som byggdes med dessa nya förutsättningar. Marken till detta område hade Stockholms stad köpt in, och de förlagor man planerade den nya stadsdelen efter var de engelska trädgårdsstäderna. Här skulle finnas breda trädplanterade vägar runt hela området, med smala och svängda gator inne i bostadsområdet. De flesta av husen lades så att det bildades en liten förträdgård till dem, och allt planerades så att det skulle bli både idylliskt och variationsrikt. Här lät man också genomföra ytterligare en idé som man hämtat i England, nämligen att bygga radhus. Introduk-

Husen på Fågelfängaregatan under byggnad. Längst till vänster syns nr 6. Längst bort skymtar parhuset nr 18-20.

tionen av denna nya bostadsform gick emellertid trögt, varför man där så småningom övergav denna idé och byggde traditionella en- och tvåfamiljsvillor i stället.

Kungsladugårds egnahemsområde bebygges

De första egnahem som började byggas i Kungsladugård några år senare, var radhusen på Fågelfängaregatan 1 - 13, vilka ritades av förste stadsarkitekten Karl Samuelsson. Även här har impulserna hämtats från England, vilket lett till att dessa hus än idag kallas för de engelska radhusen. Målsättningen med dessa hus var att bygga trivsamma hus, men till så låg kostnad som möjligt. Detta har man åstadkommit framför allt genom att begränsa storleken på husen. Dessa hus började byggas i mars 1921, och stod inflyttningsklara samma år på hösten.

Samtidigt uppfördes landshövdingehuset som skulle hysa Göteborgs Pensionärshem på granntomten.

I april 1922 var det avsyning av de första tomterna som skulle bebyggas i det blivande egnahemsområdet. Sommaren 1922 började dessa tomter säljas av Göteborgs stad för ett pris av ca 4 000-5 000 kr per tomt. Lagfarterna till tomterna utställdes i augusti. Till tomtförsäljningen var en rad villkor knutna, som i detalj reglerade de blivande husens storlek, utseende och läge på tomten.

Det område som försäljningen utgick från begränsades av Ståthållaregatan,

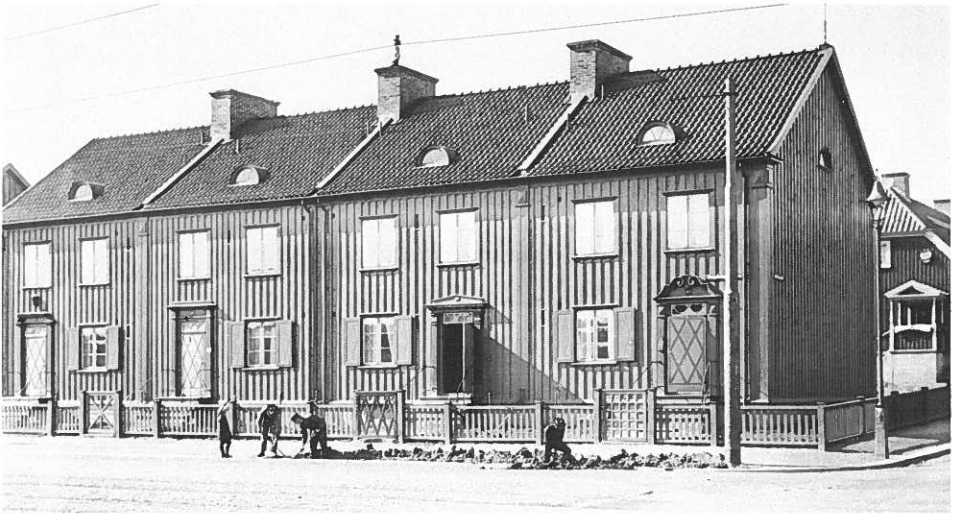
Kungsladugårdsgatan och Snäckvägen. Alla tomter fann dock inte köpare omedelbart, och i vissa fall dröjde det flera år innan tomterna var försålda och kunde bebyggas. Därför kan man även inom denna äldsta del av egnahemsområdet finna en viss åldersvariation på byggnaderna, även om de flesta byggen inom detta område påbörjades vid samma tidpunkt.

Vilka de tomter var som såldes i denna första omgång framgår av den försäljningskarta som återfinns på sidan 59. Ifylld tomtmarkering betyder att tomten redan sålts. Av kartan framgår att vissa av kvarteren redan var fullteckna-de, medan andra kvarter hade tomter kvar.

Av adresskalendern för Göteborg framgår vilka det var som köpte dessa tomter. Av de 32 tomter som hade sålts till 1928 på Fågelfängaregatan, hade hela 1/4 köpts av snickare. Ytterligare 1/4 av tomterna hade köpts av personer med andra hantverkaryrken, tex skomakare, murare och skräddare. I yrkesförteckningen bland innehavarna av de resterande tomterna finner vi en brokig skara; flera sjökaptener, löjtnanter och kontorister samt någon enstaka chaufför, ölutkörare, fröken, direktör och fabrikör.

De ritningar som låg till grund för byggnadernas arkitektoniska utformning ansluter sig i allt väsentligt till de typritningar för goda egnahemsbyggnader som publicerades i april 1922 av Statens Byggnadsbyrå. Dessa hade utarbetats av stadsarkitekten Sigurd Westholm, med hjälp av en stab arkitekter från i huvudsak Stockholm stads fastighetskontor.

I inledningen till publikationen med typritningar menade man att den senare

En symmetrisk balans i byggnadskompositionen är utmärkande för husen i Kungsladugård.

Funkisvilla vid Sollidsgatan.

tidens byggnader varit av så låg kvalitet att man gärna velat samla en rad goda exempel på enkel och redig planlösning som dessutom hade fasthet och jämvikt i byggnadens exteriör.

Även byggnaderna i Kungsladugård har haft sina färdiga typritningar, där de skilda byggnadstyperna givits olika bokstavsbenämningar. Många av dessa har färdigställts av E.R. Håkansson. Den som går runt i området kan snart finna vilka hus som byggts efter samma basritning, fast alla byggnader har sina egna individuella variationer. En sådan är verandornas eller dörrportalernas utformning, där man knappast lär finna två byggnader inom området med dessa identiskt utformade.

Den äldre delen av egnahemsområdet är uppfört i en mycket enhetlig arkitektonisk stil som kallas för 20-tal klassicism. Utmärkande för denna stil är en symmetrisk balans i byggnadskompositionen, exteriört utsmyckad med tidens stilelement, framförallt pilastrar. Fönstren är spröjsade och tredelade, kompletterade med de högt belägna lunettfönstren och runda oxögonen. Lunettfönstret har ju dessutom på senare år blivit egnahemsföreningens symbol.

Alltsom byggnationen sedan fullföljts efter 1920-talets början, har byggnaderna gradvis förändrats. Så har de äldre villorna en betydligt flackare takvinkel än de något senare byggda, beroende på ett förbud mot att inreda vindarna för bostadsändamål. De äldre husen består som regel av två lägenheter, ett villkor för bygglov i det tidiga 20-talets Göteborg, som led svårt av bostadsbrist. Dessa regler upphörde med tiden, vilket resulterat att enfamiljsvillor i stället byggdes, ofta med både betjäningsutrymmen och stora sällskapsrum på bottenvåningen.

Området har sedan gradvis bebyggts. Under de kommande decennierna expanderar egnahemsområdet i riktning mot Slottsskogen och Skytteskogen. Dessa byggnader har uppförts i den funktionalistiska byggnadsstilen, som utmärkes av stora luftiga rum, platta takkonstruktioner och putsade fasader utan dekorativa stilelement.

Egnahemsområdet var ursprungligen tänkt att också expandera vidare utmed Högsbogatan, där flerfamiljshus nu är byggda. När stadsplanen för detta ändrades och således reducerade egnahemsområdets expansionsmöjligheter, blev upprördheten stor bland egnahemsägarna. Man menade att man förts bakom ljuset av myndigheterna, och man drev denna fråga ända till kungs för att få tillbaka den gamla stadsplanen, dock utan att lyckas.

Byggnadsdelar

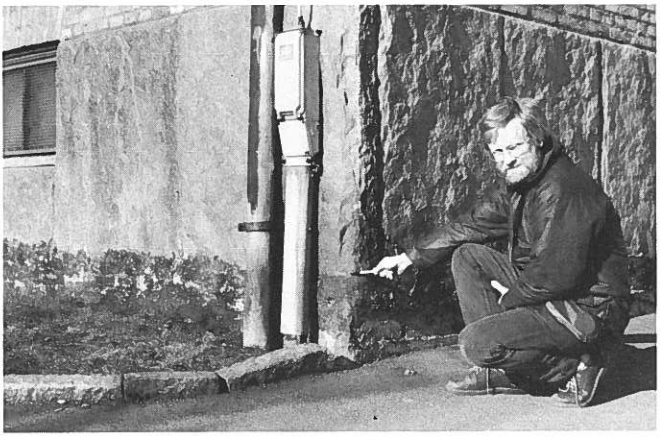
Byggtiden på dessa villor beräknades till nio månader, eftersom ett av villkoren för tomtköpen var att husen skulle vara färdiga, med staket och allt, senast den 1 april 1923.

Byggnaderna har tillverkats på platsen av inhyrda snickare, även om mycket av byggmaterialet typ fönster och dörrar kunnat prefabriceras. Delvis har dessa hus tillkommit i en byggteknisk innovationstid. Så gör här de kopplade fönstren sitt intrång som normal standard, vilket tidigare hade varit enkelfönster med löstagbara innanfönster. En annan nyhet är värmeteknisk, husen planeras efter enbart vedeldning i köksspisar och kakelugnar, men genomförs i vissa fall med centralvärme. Då har man placerat radiatorerna på de platser där kakelugnen skulle stått, dvs i rummens hörnor och inte som det blev senare under fönstren.

Grunden

Egnahemshusen är alla byggda med källare. Inom området finner vi både den gamla typen av naturstensgrund, som ju till denna tid varit den dominerande grundläggningstypen, men också den nyare typen bestående av murade cementhålstensblock. Källargolven är gjutna i betong.

Eftersom det är mycket svåra markförhållanden med djup blålera i Göteborg, har en del av husen fått sättningsskador. Orsaken till detta är att byggnadernas grundläggning ej når berg, utan flyter i leran. Det är därför som man finner husen

Artikelförfattaren demonstrerar hur marknivån sjunkit med flera decimeter runt byggnaden Lundgrenska stiftelsen.

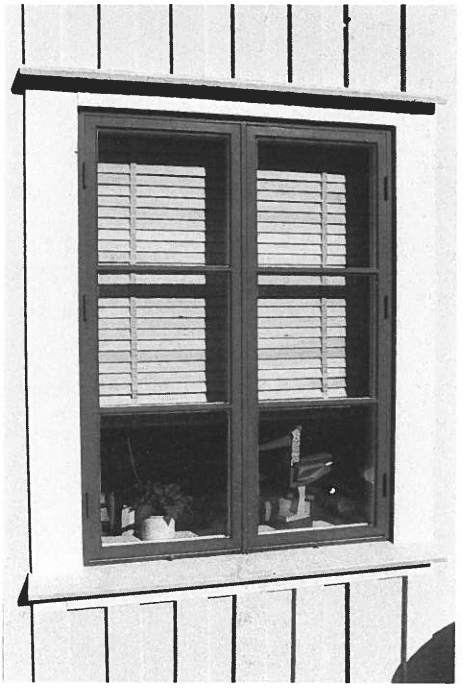
med sättningsskador mitt i dalgången, och ej utefter bergsluttningarna.

Den grundvattenssänkning som sedan skett i Göteborg, inte minst orsakad av alla rördragningar i gatorna, har sedan torkat ut leran med följd att husen stabilitet har rubbats. Ett bra exempel på uttorkade markförhållanden ser man vid den Lundgrenska stiftelsen på Kungsladugårdsgatan. Här avslöjar stenplattorna på grunden den tidigare marknivån, vilket nu ligger betydligt under denna.

De rördragningar som finns ligger på gatusidan, och inte på trädgårdssidan av husen. Detta är skälet till att så gott som alla hus som satt sig, lutar åt gatan. Den tunga trafik som åtminstone tidigare funnits på t ex Kungsladugårdsgatan, kan också ha påverkat dessa sättningar, genom att med vibrationer ytterligare komprimera leran. I ett gammalt hus kan viss skevhet vara acceptabelt, särskilt om dörrarna har justerats så att de ej kärvar. I vissa fall har emellertid sättningarna varit så stora att golven fått brytas upp och läggas om, i andra fall har hela huset lyfts upp med domkraft och på så vis rätats.

Dräneringen kring husen har också vållat problem. Många byggnader har saknat god dränering eftersom lera använts till återfyllnad ända fram till byggnadskroppen. Detta i kombination med igensatta och tjälförskjutna dagvattenrör, har skapat alltför stor vattenbelastning på källarmurarna som ej kunnat hållas torra. Dessa skador måste åtgärdas med omfattande uppgrävningar och nya dräneringsskikt runt huset.

Även avloppsledningarna kan drabbas av stopp om markförhållandena är sådana att byggnadskroppen inte legat fast förankrad. Detta leder då på sikt till att rörmuffarna tvingas ur sina lägen, och funktionen på avloppsrören upphör. Detta måste åtgärdas genom att gräva upp rören och justera läget. Det som ligger

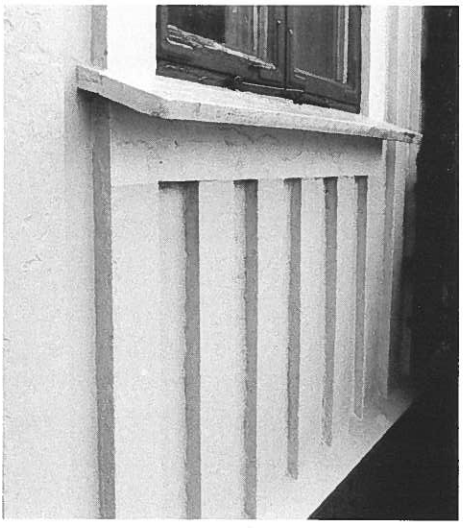

Det här fönstret ser ut att vara ett perfekt renoverat usrprungsfönster, men det är faktiskt nytillverkat.

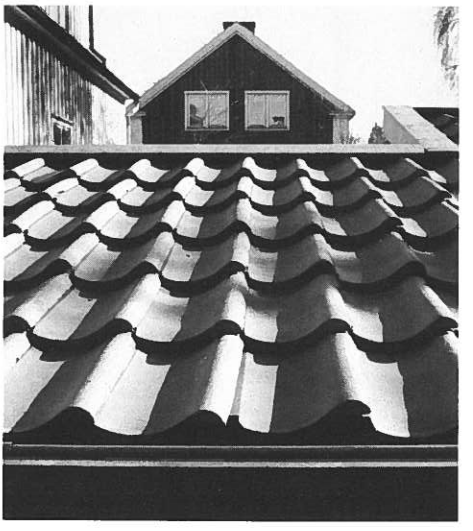
innanför tomtgränsen är fastighetsägarens ansvar, utanför tomtgränsen mot gatan ansvarar kommunen för.

Fönster

Fönstren brukar kallas för byggnadens ögon. Många av de gamla fönstren har tagits bort under årens lopp och ersatts med nya. Spröjsade fönster har ersatts av ospröjsade, och små fönster har ersatts av större. Kvaliteten i de gamla fönstren var ofta betydligt bättre än man kan tro. Det har dessutom visat sig att nyare fönster ofta har en ganska begränsad livslängd. Så när det blir dags att byta ut dessa, kan man försöka åter sätta in den ursprungliga modellen för återskapa den gamla karaktären.

Fasadmaterialet i 20-talsvillorna är sågad stående lockpanel, ofta av synnerligen god kvalitet.

Enkupigt lertegel finns att köpa, både nytillverkat och begagnat.

Fasadmaterialet

Fasadmaterialet för de äldre husen är av sågad stående lockpanel av god kvalitet. Funkishusen är putsade, och de senast byggda husen har tegel som fasadmaterial. En del av trähusen försågs med Sidi-plattor under 1950-talet, vilket kraftigt förändrade husens karaktär. All dekor, ornament och nyanser doldes bakom detta asbesthaltiga, men underhållsfria, material för att slippa kommande målningsarbeten. I de fall Sidi-plattorna nu tas ned, visar det sig att de underliggande träfasaderna ofta är i ett förhållandevis gott skick, tack vare att en viss luftning skett under plattorna. Det är därför sällan nödvändigt att byta ut den gamla träfasaden, utan den låter sig oftast väl restaureras. Man måste dock uppmärksamma att nedtagning av dessa plattor är förenat med en rad krav eftersom de är asbesthaltiga, varför detta måste ske med stor försiktighet.

Eternitplattorna, som kallades fattiglappar i folkmun, byttes senare mot skivor i plast eller plåt som också sades vara underhållsfria. Även dessa bör naturligtvis tas ned på sikt.

Taken

De äldre husen är alla lagda med enkupigt lertegel, av skilda fabrikat och kvalitéer. Det är av stor vikt för helhetsintrycket av området att detta enkupiga lertegel behålls och ej byts ut till tvåkupigt eller betongpannor. I de fall det ursprungliga takteglet av tekniska skäl behöver bytas ut, finns det nytt sådant att köpa. Det går även som regel att få tag i äldre begagnade takpannor, som ofta sparats av byggnadsvårdsintresserade personer eller föreningar.

Skorstenar

Skorstenarna har som regel farit illa efter 70 år, exponerade som de varit av såväl väder och vind som av syrahaltiga gaser. Ursprungligen byggdes de ju för vedeldning, men de har senare använts för olje- eller gas-förbränning. Vid oljebränning har uppkommit mycket svåra frätskador i de övre delarna av skorstenstoppen; såväl murbruk som vissa tegelstenar har vittrat sönder. Vid gasförbränning är rökgaserna betydligt skonsammare, men stora mängder vatten finns i rökgaserna, vilket kan ge betydande fuktproblem i murstocken.

Skadad skorsten.

Skorstensvård.

I de fastigheter som värms med el, har murstocken stått kall och fuktig, vilket också kan ge skador. Skorstenen bör därför regelbundet besiktigas, och åtgärdas vid behov. Dessa åtgärder bör inte inriktas på att dölja problemen genom att sätta på en plåthuv över den vittrande skorstenen, utan genom att mura om de delar som är mest skadade. Detta område är nästan alltid begränsat till den del av skorstenen som sticker ovanför taket, eftersom det är här som rökgaserna avkyls och kondenserar inuti piporna.

Att enbart fylla i murbruk i de vittrande fogarna hjälper inte stort, eftersom man på detta sätt aldrig kan komma åt att byta ut all murbruk mellan tegelstenarna.

Insättning av böjbara stålrör kan i många fall vara en bra dellösning på skorstensproblematiken.

Färg

Färgsättningen i området har tidigare i huvudsak dominerats av ljusa, lätta pastellfärger, till skillnad från t ex Landala egnahemsområde som är något decennium äldre och domineras av mörka tjärliknande färger.

Den som vill undersöka husens ursprungliga färgsättning kan enkelt göra detta med en s k färgtrappa, där lager för lager av färg tas bort tills dess den understa originalfärgen blir synlig. Resultatet av en sådan färgtrappa bör dokumenteras med färgfoto innan den övermålas.

Vid val av färg till dessa gamla träfasader är äkta linoljefärg det naturliga valet, eftersom husen ursprungligen varit målade med detta. Linoljefärgen har dessutom större penetrationsförmåga och fuktgenomsläpplighet än de modernare acrylatfärgerna, varför risken för röta i fasaden minskar betydligt med linoljefärg.

Hus som under 1970- och 80-talen målats med acrylatfärg (plastfärg) bör på sikt renskrapas och återmålas med linoljefärg. Den gamla färgen låter sig relativt enkelt tas bort med hjälp av en varmluftspistol, vars effekt dock inte bör vara alltför hög för att inte brandrisken skall öka. Säkerhetsåtgärder i form av inkopplad vattenslang bör dock alltid finnas till hands vid dessa arbeten. Borttagande av färglager med öppen låga bör absolut undvikas, liksom användande av högtryckstvätt och lut, eftersom detta fordrar mycket långa torktider innan ommålningen kan ske.

Byggnadsvård

Inom byggnadsvården har man som vägledande tes vid nödvändiga förändringar myntat begreppet "Varsam ombyggnad", vilket innebär att man behåller byggnadens ursprungliga karaktär och gör behövliga ingrepp med så små förändringar som möjligt. Det som en gång varit en del av huset skall så långt möjligt fortsätta vara det. Resultatet blir att området även i fortsättningen kan behålla sin ställning som ett kulturhistoriskt intressant område med de extra kvalitéer detta innebär för boendet. Det har också visat sig att denna metod är betydligt resurssnålare än mer genomgripande förändringar av husen, och därmed också mindre kostsam.

Inför alla förändringar av sitt hus är det viktigaste att man är väl förtrogen med byggnaden och de egenskaper den besitter. Först utifrån en sådan kunskap kan man på ett riktigt sätt planera de åtgärder man anser behövliga.

Det är av största vikt att noga studera de ritningar som finns till alla fastigheter. Om man själv inte har tillgång till dessa kan man köpa kopior från Stadsbyggnadskontoret, som har microfilmat alla dessa gamla handlingar. Det kan också vara bra att konsultera någon byggnadskunnig för att diskutera de åtgärder som planerats, ur såväl teknisk och ekonomisk som byggnadsvårdande synvinkel.

För den som vill läsa vidare i detta ämne finns det en hel del god litteratur att tillgå, som kan köpas från de byggnadsinriktade museerna eller från bokhandeln. Det anordnas också en hel del intressanta utbildningsdagar och studieresor av t ex Svenska föreningen för byggnadsvård eller Byggnadsvård Nääs.

Om gatunamnen i Kungsladugård

Av Gunnar Lindgren

Inför Göteborgs 300-årsjubileum 1923 satte sig C R A Fredberg år 1919 att nedteckna Göteborgs historia. Resultatet blev det imponerande bokverket "Det gamla Göteborg", som kom att omfatta tre band och gavs ut 1919-1923.

När Fredberg skrev om Göteborg hade alltså Kungsladugårds egnahemsområde ännu inte byggts, men planerna fanns. Så här skiver nämligen Fredberg:

Förbi kyrkogården går spårvägen. Linjen kröker sig en bit från Slottsskogsgatan, gör en stark kurva nära Älvsborgsgatan och löper en lång sträcka över Kungsladugårds ägor. Här öppna sig härliga plana ytor, här är ingen besvärlig terräng, här skall en hel stadsdel växa upp. På fälten, omkring vilka bergåsarna stå som jättevakter, än stängande utsikterna, än öppnande nya ljusa vidder, ha stadsbyggarna börjat utbygga den nya stadsdelen. Den skall bära det gamla lokalhistoriska namnet Kungsladugård. Och gatorna och de öppna platserna skola på knutarnas namntavlor hugfästa gamla lägenheter, jordeboksnamn, för stadsdelen karakteristiska yrken samt personnamn ur ortskrönikan och från det gamla slottets tid.

Därpå uppräknar Fredberg ett stort antal gatunamn, varav flera finns inom egnahemsområdet. Två avvikelse finns dock: Fredberg nämner Klintens gata och Snäckgatan, medan man på gatunamnsskyltarna läser Klintens väg och Snäckvägen. Den i närheten belägna Ekedalsgatan benämns av Fredberg Ekedalsvägen. I Carl Sigfrid Lindstams "Göteborgs gatunamn" (utgiven 1945) kan man läsa om gatunamnens tillkomst. Lindstam nämner inget om att man i två fall bytte det ursprungligen tänkta namnledet -gatan mot -vägen och i ett fall gjorde tvärtom. Lindstam konstaterar dock allmänt att namnledet -gata är klart dominerande i Göteborg liksom i Malmö. I Stockholm är namnledet -vägen betydligt vanligare.

Lindstam räknar upp ett antal utgångspunkter efter vilka man brukar utgå vid namngivning av gator. Man kan utgå från faktiska förhållanden i området, till

exempel gatans egenskaper (typ Korsgatan, som korsar långgatorna inom Vallgraven), gatans läge (typ Stigbergsliden, som leder upp till Stigberget), personer som bott vid gatan (typ Andrews gata - möjligen var denne Andrew en storsmugglare) eller yrkesgrupper som dominerat boendet (typ Smedjegatan). Vanligt är också att utgå från namn, till exempel kungligheter (typ Gustav Adolfs torg - detta torg hette förresten Stora Torget tills det år 1854 fick sitt nuvarande namn), eller bemärkta personer och släkter (typ Engelbrektsgatan). Inspiration kan också hämtas från yrken i allmänhet (utan speciell anknytning till området, typ Styrmansgatan), från fornnordiska gudar (typ Odinsgatan), från landskap (typ Ölandsgatan) eller andra geografiska namn (typ Londongatan), efter fåglar och andra djur (typ Falkgatan), efter växter (typ Furugatan) eller efter lantliga förhållanden (typ Harvgatan).

Det finns alltså gott om infallsvinklar för dem som har till uppgift att ge gator dess namn. Vid ett studium av bakgrunden till namngivningen av gatorna i Kungsladugård finner man att lokala förhållanden helt har varit vägledande. Och nog är det den mest spännande infallsvinkeln.

Här följer ett sammandrag av bakgrunden till namnen på de gator som går fram i eller avgränsar Kungsladugårds egnahemsområde. Årtalen avser den tidpunkt då namnet officiellt beslöts.

Bokekullsgatan (1923). Gatan ligger vid berget Bokekullen.

Conricusgatan (1939). Namnet kommer av Richard Conricus, komminister i Karl Johans församling 1884–1907, stadsfullmäktig i Göteborg 1896–1907 och en av de första i Göteborg som intresserade sig för egnahemsrörelsen.

Fågelfängaregatan (1918). Namnet kommer, enligt Lindstam, av den fågelfångst som en gång i tiden lär ha bedrivits i närheten. En annan förklaring är att kungliga sällskap red här med jaktfalkar, som fångade djur på de ängar som låg åt Slottsskogen till.

Guvernörsgatan (1939). Under Göteborgs första hundra år styrdes staden tidvis av guvernörer eller generalguvernörer, som residerade på Älvsborg.

Högsbogatan (1923). Så benämndes från början den gata som numera heter Sundshagsgatan. Gatan leder mot Högsbo.

Klintens trappor (1918) och Klintens väg (1918). År 1805 arrenderade Jonas Klint mark för ett repslageri. Repslagarebanan Klintens bana låg vid Slottsskogsgatan.

Kungsladugårdsgatan (1918). Egendomen Älvsborgs Kungsladugård omfattade förr hela nuvarande Kungsladugård och Majorna. Vilken gata skulle få detta ståtliga namn om inte huvudgatan genom området?

Kålgårdsgatan (1918) och Kålgården (1921). Förr i tiden hade stadsborna små trädgårdstäppor, s k kålgårdar, som vanligen låg på landerierna. Slottsskogens koloniområde, som ligger ett stenkast från dessa gator, har alltså traditioner att falla tillbaka på.

Majgatan (1918). Namnet kommer troligen av en äldre egendom vid namn Majlyckan, som tidigast nämns år 1786. Namnledet -lycka betyder inhägnat gärde. Förledet maj- hänger samman med namnet Majorna. Enligt en äldre uppfattning skulle Majorna komma av "de två mariorna", nämligen Mariebergs kyrka och den år 1820 nedbrunna Mariakyrkan på Gamla Varvet. Namnet Majorna påträffas dock långt innan dessa kyrkor byggdes. Troligare är att namnet är en pluralisform av ordet maja, som är av finsk-estnisk härkomst och betyder koja, litet hus, logi, härbärge. Namnet Majorna avsåg ursprungligen en samling små hus på eller intill området för Älvsborgs slott.

Oxhagsgatan (1918). Stora och Lilla Oxhagen var två egendomar, som låg vid södra delen av nuvarande Slottsskogen. Marken var länge utarrenderad som betesmark.

Rörmyren (1933). Här fanns en gång en myr (ordet rör kan betyda vass eller röse). Gatunamnsberedningens förslag var att gatan skulle heta Fågelfängaregatan, eftersom den kan ses som en förlängning på denna gata. Stadsfullmäktige var dock av annan åsikt. Eftersom obebyggd mark låg mellan dessa båda gatusträckor ville man undvika orienteringssvårigheter, varför man istället beslöt om namnet Rörmyren.

Skytteskogsgatan (1939). Göteborgs Skytteklubb hade en skyttepaviljong i Skytteskogen. Paviljongen revs under 1920-talet, då stadsplanen genomfördes.

Slottsskogsgatan (nämnt tidigare med ovisst läge men med nuvarande sträckning beslutat 1918). Namnet Slottsskogen förekommer redan i mitten av 1600-talet, parallellt med det då vanligare Sundshagen. En del av Slottsskogsgatan uppgick år 1932 i Stubbeledsgatan.

Slottsskrivaregatan (1939). Namnet har anknytning till Gamla Älvsborgs slott.

Slättgärdsgatan (1932). Namnet kommer av Djurgårdsslättsgärdet.

Snäckvägen (1918). På den ursprungliga stadsplanen fanns en plats med namnet Snäckhagen. Stadsplanen ändrades dock 1923. Namnet Snäckvägen kommer efter ett äldre namn i trakten, kanske i sin tur härrörande från skalgrusbankar.

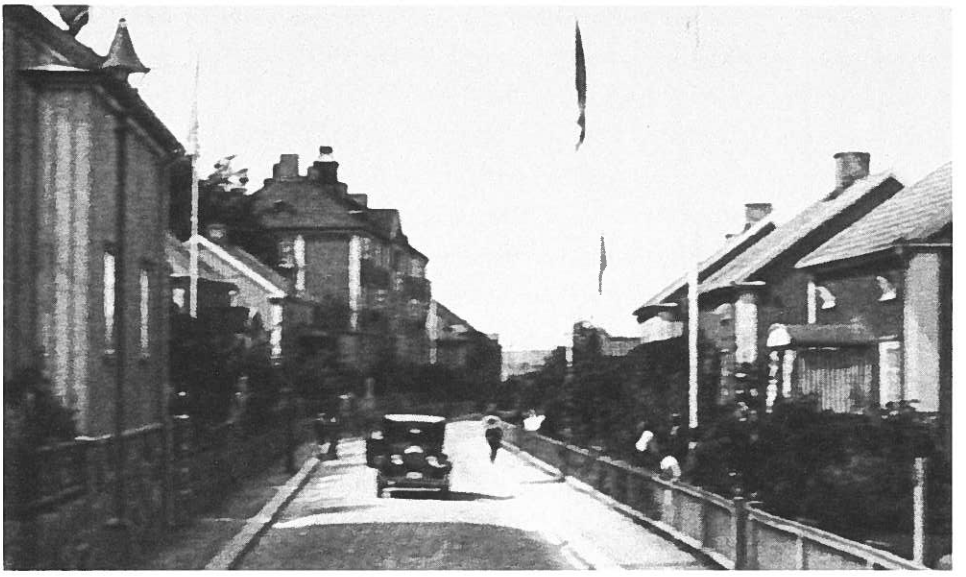
Sollidsgatan (1923). Här fanns en gång ett dagsverkstorp vid namn Sollid, även kallat Skogsledet vid Stubbens.

Stubbeledsgatan (1923). Den som saknar en kvarterskrog i området finner föga tröst i att här en gång fanns en krog vid namn Stubbeledet. Orddelen -led betyder grind. Gatan förlängdes år 1932 med en del som till dess hört till Slottsskogsgatan.

Ståthållaregatan (1918). Ståthållaren på Älvsborgs slott var konungens befallningshavare och en föregångare till landshövdingen.

Sundshagsgatan (1923). Denna gata hette Högsbogatan från 1918. År 1923 tilldelades detta namn istället den något sydligare belägna gatan. Namnet Sundshagen är ett äldre namn på Slottsskogen.

Svalebogatan (1918). Namnet kommer av torpet Svalebo.

Fågelfängaregatan (1927).

Den klassicistiska villastaden

Av Ingmar Hasselgréen

När villorna och egnahemmen uppfördes på 1920-talet i Kungsladugård hade klassicismen som stilideal slagit igenom hos tidens arkitekter. Med klassicism menas att man hämtade sina förebilder från det antika Rom, dvs för 2000 år sedan. Under renässansen i Italien återuppstod stilen, och den kom sedan tillbaka som mode under 1700-talets andra hälft. I Sverige kallar vi den epoken för den gustavianska stilen, främst efter Gustav III som själv tog aktiv del vid dess genomförande. I början av vårt sekel efterträddes jugendstilen av den s. k. nationalromantiken som kom att utmynna i 20-talsklassicsimen. Det var den lilla danska herrgården Liselund från 1700-talets slut som blev en vallfartsort och inspirationskälla för tidens nordiska arkitekter. Dess tunna och spröda utformning blev förebild för det tidiga 20-talets byggnadskonst.

Innan jag går in på villornas arkitektur skall jag redogöra för stadsdelens stadsplan.

Aren 1907-27 verkade Albert Lilienberg som förste stadsingenjör i Göteborg. Under dessa 20 år tillkom en rad arkitektoniskt mycket förnämliga bostadsområden.

Lilienberg, som var född i Ronneby 1879, utexaminerades från Tekniska Högskolan i Stockholm 1903. Efter avlagd examen kom han att praktisera hos stadsbyggaren och stadsplaneteoretikern Per Olof Hallman. Denne hade i Sverige introducerat nya stadsbyggnadsidéer som i Europa hade lanserats av bl. a. de tyska och österrikiska arkitekterna och stadsplaneteoretikerna Camillo Sitte och Joseph Stubben och konsthistorikern A E Brinckmann. Camillo Sitte från Wien hade häftigt angripit 1800-talets stadsplanering med dess öppna avenyer, boulevarder och rektangulära slutna kvarter. I stället pekade Sitte på den medeltida staden som förebild med dess pittoreskt slingrande gator som naturligt följde terrängen. Han föredrog det slutna torget framför den öppna platsen med dess infallande gator. Husen i Sittes idealstad skulle ha utbyggnader, burspråk och torn.

När jag 1960 arbetade på en avhandling i konsthistoria om Lorensbergs villastad i Göteborg beslöt jag mig för att uppsöka Albert Lilienberg i Stockholm och intervjua honom. Han hade nämligen flyttat till Stockholm 1927 som stadsplanedirektör och där verkat fram till sin pensionering. Nu bodde han i en våning på Valhallavägen och var över 80 år gammal. Han berättade om sin tid i Göteborg och sin syn på stadsplanering. Av sin lärare Hallman hade han fått rådet att rätta sig efter ägogränserna, följa terrängen och sedan läsa Sitte. Då skulle allt gå bra.

Som nytillträdd stadsplaneingenjör i Göteborg avgav Lilienberg en slags programförklaring 1908 i form av en skrivelse från stadsingenjörskontoret till byggnadsnämnden. Han hävdar här att staden skulle vara den närmast ansvarige för hur de nya stadsdelarna skulle se ut. Samtidigt som staden anslog medel till teatrar, museer och konserthus, borde man kunna offra pengar på att ge gaturummet ett estetiskt tilltalande utseende: "Ty gatans konst når ju dagligen oss alla, vi tvingas alla i beröring med den, och dess inverkan på vårt skönhets- och känslosinne är stort." Det är alltså Sittes idéer om gatan som ett konstverk, som lyser igenom i Lilienbergs skrivelse. Han ansåg att staden skulle offra 10-15.000 kronor på tävlingar om gaturummens utformning. Lilienberg kritiserade även stadens oförmåga att ge gaturummen ett enhetligt utseende:

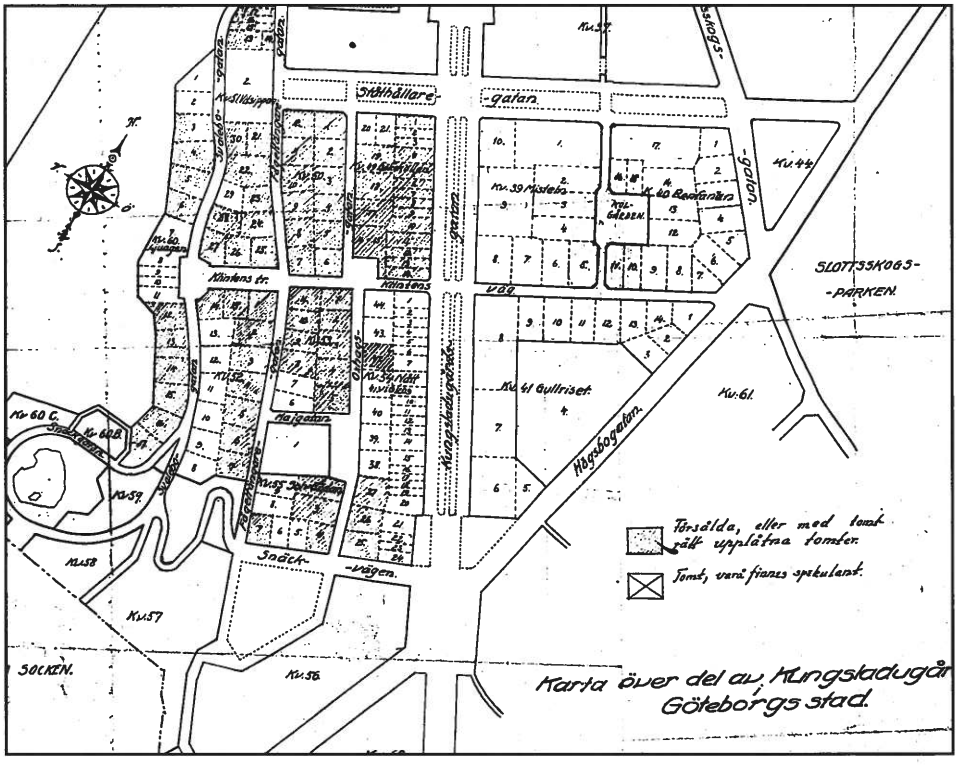
"Det förefaller också stadens ingenjörskontor fullkomligt irrationellt, om staden å de marker den själv äger, såsom hittills i en framtid skulle låta enskilda byggande, ofta utan förståelse eller ansvarskänsla inför de gatuvyer de låta kommande släkten få till dagligt skådebröd, bestämma såväl stadens karaktär, som våningarnas och därmed även hemmens grundgestaltningar. Vare härmed ej avsett att föreslå ett åtgörande, som fråntager staden all prägel av ett enskilt initiativ. Där sådant anses göra sig gällande torde emellertid mycket vinnas genom t. ex. ett sådant tillägg i byggnadsordningen, att ritningar, vilka enskilda till

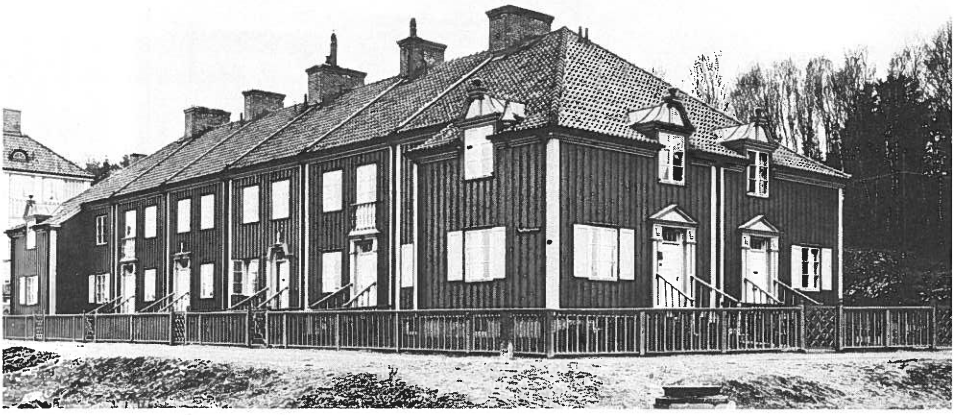
byggnadsnämnden inlämna till stadsfästelse, skola vara åtföljda av antingen perspektivritningar av hela den gatuvy, vari nybyggnaden skall inrymmas, eller av ett fotografi av trakten, däråt den tillämnade byggnaden inritas – allt för att höja den enskildes byggandes blick för att huvudvikten vid byggnadsritningarnas uppgörande bör läggas till den gatuperspektivistiska totalvyn."

Det är den estetiska sidan av stadsbyggandet, som helt får prioritet i Lilienbergs uttalande. Han krävde att staden i långt större utsträckning än hittills skulle bli den avgörande i fråga om utformningen av de nya stadsdelarna. Dessa Lilienbergska ideal kom att sätta sin prägel på det Göteborg som framskapades under 10- och 20-talen. Tre stadsdelar som ännu idag helt återspeglar Lilienbergs stadsbyggnadsideal är villaområdena Landala, Lorensberg och Kungsladugård. Dessa tillkom åren 1913-22 och byggdes för olika befolkningskategorier, men grundidén hos dem är densamma.

I sin stadsplan för Kungsladugård 1915, som fastställdes året därpå, har Lilienberg förlagt villabebyggelsen till bergsluttningen och ängarna mellan Slottskogen i öster och Västra Frölunda socken i Askims härad i söder och väster.

Del av stadsplan för Kungsladugård 1915.

De "engelska radhusen" på Fågelfängaregatan var områdets första byggnader.

Villaområdet delas i två hälfter av den boulevardliknande trädplanterade Kungsladugårdsgatan som ursprungligen planerades för en kommande järnvägsförbindelse söder om staden. Området delas i en östlig och en västlig del av Klintens väg, som leder från Klintens trappor rätt in i Slottsskogen. Gatorna på bergssluttningen mot öster – Svalebogatan, Fågelfängaregatan och Oxhagsgatan – har alla fått följa terrängen; troligen har där tidigare gått stigar. Gatorna sluts genom att vissa hus flyttas fram till tomtgränsen, som Fågelfängaregatan 25 och 27, liksom villorna längs Svalebogatans östra sida. Flera av de senare har gavlarna mot gatan på medeltida maner. I hörnet av Oxhagsgatan och Klintens väg skapas ett litet slutet torgrum av ett nerflyttat parhus och en tvärställd tvåfamiljsvilla. Det är sällsynt med flera hus i en rät linje. Tre sammanbyggda radhus med valmat tak bildar fond mot väster och sluter Klintens väg och Klintens trappor, en vackert anlagd trapp- och parkanläggning. Kålgården tänktes ursprungligen som ett slutet torg eller "säckgata" enligt Sittes anvisningar.

Den första byggnad som uppfördes i området var en radhuslänga vid Fågelfängaregatans norra del, omfattande åtta enfamiljsbostäder om tre eller fyra rum och kök. Bostadsplanen är utpräglad borgerlig med särskilt kapprum och serveringsrum. Byggnaden kallas allmänt Engelska kvarteret, då man inför byggstarten hade utskickat en särskild delegation för att studera radhusbebyggelse i London. Arkitekt var Karl Samuelsson, och byggherre var Göteborgs stad, som 1922 försålde radhusen till enskilda ägare. Arkitekten har på ett mycket skickligt sätt sammanfört de åtta enfamiljsbostäderna till en enda intressant utformad huskropp, som för tankarna till en karolinsk herrgårdsbyggnad med gustavianska portaler och takkupor i en barock formgivning. Byggnaden färgsattes i rött med en riklig förekomst av vita pilastrar.

Tre radhus på Svalebogatan bildar fond mot Klintens väg och Klintens trappor.

Mot trädgårdssidan har flera av husen tillbyggda trädgårdspaviljonger i glas. Det engelska kvarteret förblev en solitär bland villorna och fick stilmässigt knappast några efterföljare i den senare villabebyggelsen.

De friliggande villorna som uppfördes under 1920-talet är av tre huvudtyper. Den största varianten byggdes som en- eller tvåfamiljsvilla med en strängt symmetrisk framsida med huvudentré på mitten med veranda eller förstukvist framför och ett fönster med sex rutor på vardera sidan. Ovanför dessa fönster placeras de för Kungsladugård så karakteristiska halvmåneformade lunettfönstren med tre spröjsar. Denna fönstertyp är känd redan under antiken och kom på modet i Sverige under 1800-talets första hälft på herrgårdar och större bondgårdar. Sedare togs lunettfönstret upp under 1920-talet, och vi återfinner det på några av professor Gunnar Asplunds villor i Djursholm, närmare bestämt villa Snellman som ritades så tidigt som 1917-18. För Bygge och Bo-utställningen på Lidingö ritade Tage William-Olsson en villa 1925 med fyra lunettfönster på västfasaden, men i Kungsladugård kommer fönstren redan 1922.

Denna symmetriska villafasad med sin antikiserande veranda i mitten och sina lunettfönster påminner även om den italienske renässansarkitekten Andrea Palladios villafasader och då i synnerhet villa Forni-Cerato utanför Vicenza. Palladio älskade att poängtera huvudingången med enorma portiker eller loggior,

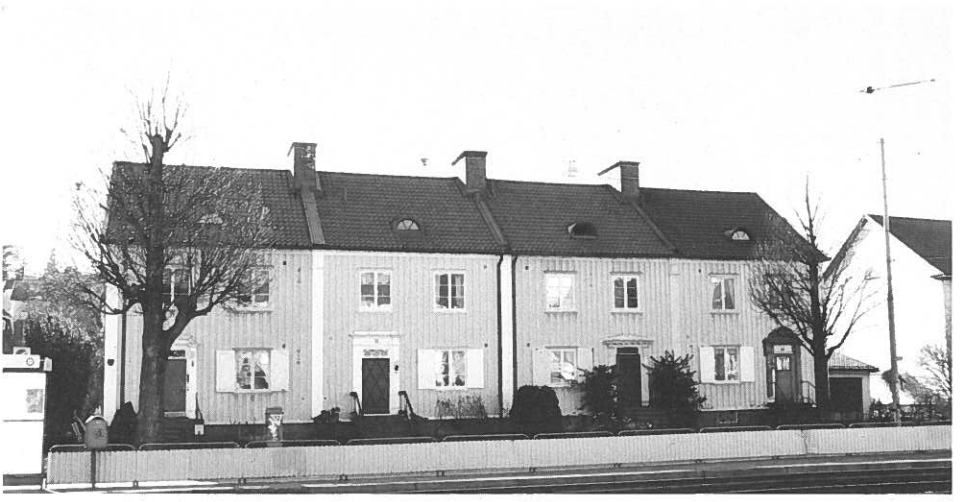
Den största villatypen från 1920-talet. Bilden från 1994 kan jämföras med hur det såg ut 1927 (nedan).

och han använder sig även av lunettfönster i villa Pisano alldeles utanför stadsporten till staden Montagnana.

Det kan kanske synas något övermaga att jämföra egnahemmen i Kungsladugård med Palladios palatsvillor, men det ingick i de svenska arkitekternas utbildning att göra studieresor till utlandet vid denna tid, och helt uteslutet är det inte att de inspirerats av den palladianska villan.

För att återgå till Kungsladugårds hustyper finner vi att man utformade husknutarna till släta pilastrar som bar upp det tunga sadelformade tegeltaket. Den större villan hade en utpräglad bostadsplan med särskild matsal, herrum, sängkammare och kök med jungfrukammare och serveringsrum. I de mer påkostade villorna försågs matsalen med praktfulla kasettak med ekbjälkar, mörka paneler, vackert lagda parkettgolv och kakelugn eller öppen spis. Ibland kunde

Radhusen på Kungsladugårdsgatan 51–57 är ännu idag i stort sett i ursprungsskicket.

man anordna ett särskilt frukostrum innanför en alkov inramad av joniska kolonner i svart och guld.

Några matsalar var inredda med imiterade gyllenläderstapeter som "panel" och därovanför en bröstlist av svartek och enfärgade blåa tapeter. Golvet var lagt i laserad furuparkett, och dörrar och fönster var laserade i svartbrunt. Till detta stod en kakelugn i gustaviansk stil med nisch i gult kakel vackert som färgkontrast.

Detta gällde mitt eget barndomshem, Fågelfängaregatan 14, men nummer 8 vid samma gata hade en liknande inredning. Trapporna inomhus var fodrade med laserad brun furupanel, men de kunde ibland kläs över med plattor av röd mahogny inklädda med svarta lister. Taken i rummen var alltid putsade och nerdragna cirka två decimeter på väggen, som ofta hade en profilerad guldlist som avslutning mot taket. Typiskt för rumsindelningen var att arkitekten gärna använde sig av alkover av olika slag. Det var särskilt vanligt i sovrummen, men även köken försågs med matplatser i alkovform.

Den andra hustypen i Kungsladugård hade verandan förskjuten till sidan och hade då endast ett fönster på framsidan med överliggande lunettfönster. Dessa hustyper hade alltid på gaveln en särskild köksingång, som även fungerade som separat ingång om de uppfördes som tvåfamiljshus.

Den minsta typen var enfamiljshus om tre eller fyra rum och kök, och de återfinns på Svalebogatan och då vända med gavlarna mot gatan på medeltida maner liksom på ömse sidor om Klintens trappor där de lagts i linje med gatan för att sluta gaturummet.

Längs Kungsladugårdsgatan uppfördes radhus i två hela plan, oftast som

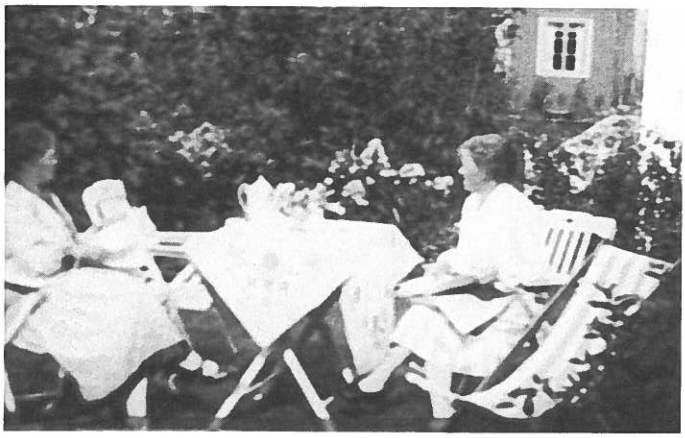

Parhusen är typiska för Kungsladugård.

tvåfamiljshus. Särskilt tilltalande är längan Kungsladugårdsgatan 51-57, som ritades 1923 av arkitekt Hugo Jahnke och som ännu idag är nästan helt oförändrad med vackert träpanelade fasader, påkostade entréer med skripterade dörrar med överljusfönster och med individualiserade portaler. Nedervåningens fönster är försedda med fönsterluckor. Här bodde bl. a. de kända stadsfullmäktigeledamöterna Herman Lindholm och Axel Dahlström.

Under senare delen av 20-talet och början av 30-talet byggdes i allmänhet större villor och då i synnerhet i området öster om Kungsladugårdsgatan. Dessa hus uppfördes i två hela plan i värmländsk herrgårdsstil med pilastrar och stora balkonger med belusterdockor. Typiska för Kungsladugård är de arkitektoniskt mycket tilltalande kopplade husen eller parhusen. De försågs med valmade tak och med ingångarna placerade på gavlarna. De är inspirerade av svenska prästgårdar och herrgårdar från 1700-talet. Troligen har bruksgatan vid Kanton utanför Drottningholm inspirerat arkitekten till dessa för Kungsladugård så unika hus.

Färgsättningen av villorna i Kungsladugård var ursprungligen mycket särpräglad och speciell. I allmänhet laserade man fasaderna med en lasyr bestående av tunn olja och terpentin och med tillsats av olika färger som svartbrunt, rosa eller silver. Fönster och dörrar hölls mestadels i ljus färgton liksom knutar och pilastrar. Staket och grindar hade en enhetlig utformning, och villorna på sluttningstomter-

Kaffepaus i trädgården 1927.

na omgavs av granitmurar i stil med de vackert anlagda Klintens Trappor. Grindstolparna kröntes i allmänhet av runda kulor av sten eller trä, och nästan varje hus hade egen flaggstång.

Samtliga villor gavs ett enhetligt utseende med gemensam fasad- och takhöjd men inget hus är det andra likt genom att man varierade dörrar och förstukvistar. De senare försågs med utsmyckningar i form av slingor med djur och växtornament och med takprydnader som alluderade på ägarens bomärke, yrkessymbol eller rent av familjevapen. Det kunde vara en murslev, en fransk lilja eller en hammare; på mitt eget barndomshem lät min far skulptera sin farfars vapen på dörren i form av ett kors och en fyruddig stjärna som även fanns på dörren till min farfars barndomshem Töllesjöholm.

Trädgårdarna

Trädgårdarna är värt sitt eget kapitel, men utrymmet tillåter endast att jag i några korta ordalag sammanfattar desamma. Trots att trädgårdarna i allmänhet inte var större än cirka 500 kvadratmeter återfann man det mesta i växtväg där. Förutom att tjänstgöra som prydnadsträdgård skulle de även inrymma nyttoväxter av olika slag, som fruktträd, vinbärsbuskar, hallon och krusbär.

Särskilda kryddträdgårdar anordnades ofta i någon skyddad och solig vrå, och där skulle även finnas plats för jordgubbar och rabarber. Runt husen anordnades gärna rabatter som kantades av sedum, och trädgårdsgångarna var antingen stenlagda eller sandade med vit sand.

I Skytteskogen finns många villor vars utformning påverkats av funktionalismen.

Verandorna omgavs gärna med klätterrosor av olika arter eller med spaljeer. Ibland kunde hela fasaderna kläs in med spaljépäron, som under blomningstiden gjorde ett storartat intryck.

Man hade såväl sommar- som vinterfrukt. Bland äppleträden i mitt barndomshem kan nämnas Gravensteiner, Säfstaholm och Ekerö och bland päronsorterna Dubbel-Philip, Esperans herrepäron och greve Moltke. På framsidan växte ett riktblommande körsbärsträd på ena sidan och på andra sidan invid flaggstången ett bigarråträd.

Till varje trädgård med självaktning hörde givetvis en rund berså nära köksingången, och den var mestadels planterad med holländsk lind.

Stadsträdgårdsmästare Axelsson som bodde i Slottsskogen i den vita villan mittemot Fågelhuset var ibland behjälplig att anlägga eller förbättra trädgårdarna. I allmänhet skötte man själv sin trädgård med det var inte ovanligt med trädgårdsmästare som mot timlön åtog sig gräsklippning och trädbeskärning.

Funktionalismen

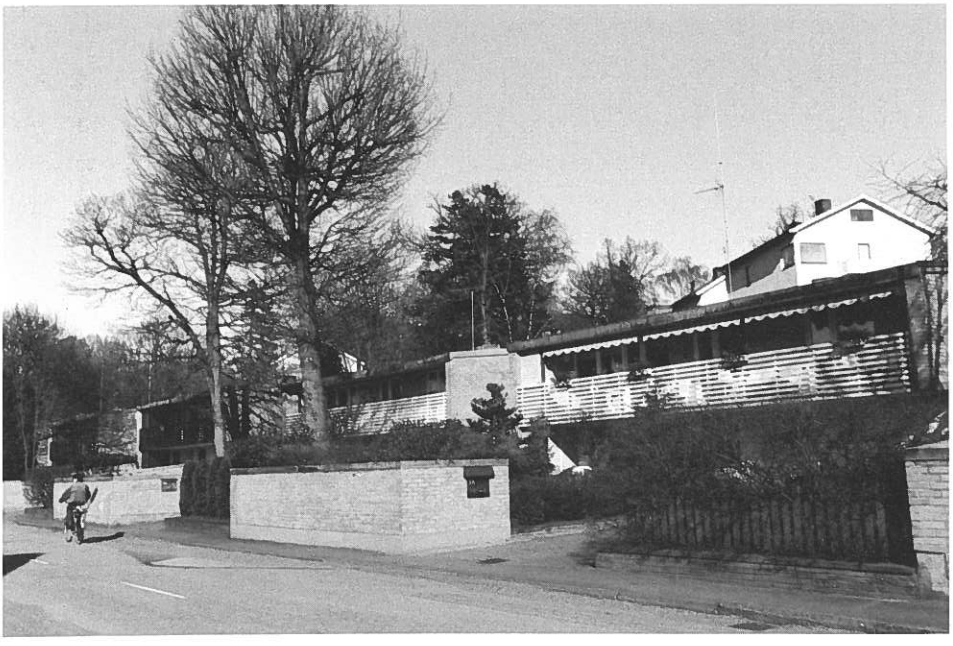
I och med den stora utställningen i Stockholm 1930 kom nya ideal att påverka byggnadsstilen och stadsplaneringen i Sverige.

Albert Lilienberg hade 1927 lämnat Göteborg för att tillträda befattningen som stadsbyggnadsdirektör i Stockholm. Hans maka Ingrid Wallberg kom att utbilda

sig till arkitekt hos sin systers svåger i Marseilles, arkitekten Ch. E. Jeanneret – kallad Le Corbusier. Han skapade parollen att huset är en maskin att bo i – *une machine a habiter* – och han kom att bli den främste företrädaren för den nya byggnadsstilen, kallad funktionalism.

Ingrid Wallberg återkom till Göteborg och ritade en rad villor och radhus men även hyreshus i den nya stilen, och det gjorde att vi i Göteborg fick en direktkontakt till stilens främste arkitekt i Frankrike.

För det fortsatta utbyggandet av Kungsladugård i dess södra del, kallad Skytteskogen, fick stilen en avgörande betydelse för villornas utformning. I allmänhet eftersträvade man ljus, rymd och praktisk funktion. Det gjorde att de spröjsade fönstren ersattes med helt glas och så småningom med perspektivfönster, och träfasaderna ersattes med vitputsade hela ytor utan dekoration. I Kungsladugård byggdes en rad mycket förnämliga hus i den nya stilen, särskilt längs Slottsskogsgatan med vacker utsikt över parken, och i Skytteskogen uppfördes en rad s.k. tjänstemannavillor i ett och ett halvt plan med vardagsrum utbyggda i vinkel och trivsamma, stensatta uteplatser mot sydväst.

Vid Sundshagsgatan ligger ett antal villor av typisk 60-talsstil, byggda i tegel med platta tak.

Kungsladugårds kyrka

Av Ingmar Linderås

År 1900 utgav en av prästerna i Carl Johans församling en bok med titeln "Den kyrkliga nöden i Göteborg". Hans namn var Richard Conricus (han har givit namn åt Conricusgatan i Skytteskogen). I sin bok talade han för fler och mindre kyrkor i Göteborg, främst då i bostadsområden utan kyrka.

I början av 1930-talet tog önskemålen och planerna på en kyrka i Kungsladugård fart. Det bildades en kapellstiftelse den 11 april 1933. Samma år började en syförening arbeta och den första försäljningen hölls våren 1934. Redan från början stod det klart att det var fråga om ett arbete på lång sikt; man inriktade sig till en början på att värva medlemmar. Efter första året var medlemsantalet 351, försäljningen inbringade 3.159 kronor och behållningen vid det första årets slut var 6.334 kronor.

Det var från början inte sagt något om var kyrkan skulle ligga, men det sägs att man önskade få den så nära Västra Kyrkogården som möjligt, så att dess kyrkklocka skulle kunna användas även vid begravningar på kyrkogården (klockstapeln på Västra Kyrkogården har tillkommit långt senare). Kyrkan skulle också ha lokaler för konfirmandundervisning, barn- och ungdomsverksamhet samt diakoniarbete.

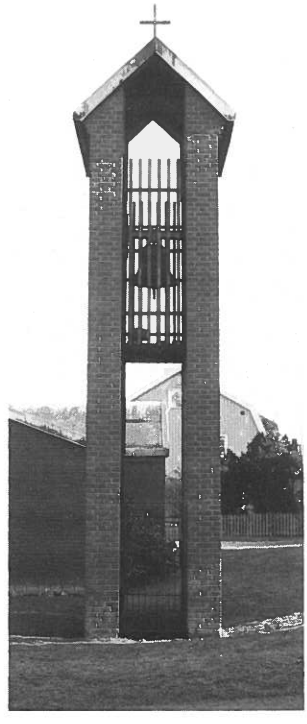
I december 1936 tillskrev man Drätselkammaren för att få en tomt reserverad i hörnet av Svalebo/Fridhemsgatan. Följande år arbetade man med att få fram ritningar till en kyrka. Under 30-talet hade det också höjts röster för en församlingsdelning; 1939 hade det gått så långt att det fanns ett förslag att Kungsladugård-Sannaområdet skulle bilda en egen församling. Man tänkte sig då bygga en församlingskyrka på ovannämnda tomt och de insamlade medlen skulle kunna användas till ett församlingshem. Kyrkostämman i Carl Johan avstyrkte dock 1941 förslaget till församlingsdelning och det hela föll. Kriget gjorde säkert också sitt till att inga nya beslut fattades.

År 1951 dök ett nytt förslag till tomt vid Majgatan/Oxhagsgatan upp och man bestämde sig till sist för denna. Olika förslag togs fram och arkitekt Anders Berglund fick i uppdrag att rita kyrkan. Våren 1959 godkändes ritningarna och byggfirma Axel Engström AB fick uppdraget att bygga kyrkan. Entreprenadsumman var 320.000 kronor. Göteborgs Stadsfullmäktige beviljade 30.000 kronor ur Renströmska fonden som ett bidrag till klockstapeln.

Den totala byggkostnaden inklusive klockstapeln blev 435.000 kronor. I maj 1961 var skulden 50.000 kronor. En orgel beställdes från orgelbyggare Magnusson 1963 till ett pris av 48.000 kronor. I början av 70-talet blev lokalerna för små och en tillbyggnad gjordes 1974 till en kostnad av 130.000 kronor.

Själva kyrkan uppfördes 1960. Det första spadtaget togs en kall vinterdag i början av januari av kyrkoherde Henrik E Carlson, och kyrkan stod färdig i december. Den invigdes av biskop Bo Giertz fredagen den 16 december, och den första högmässan hölls påföljande söndag, den 4:e söndagen i Advent.

Kyrkan är uppförd av medel som till allra största delen har samlats in på frivillig väg av och bland människor i Kungsladugård. Många gåvor har under årens lopp skänkts av enskilda och organisationer, bland annat Egnahemsföreningen. Någon församlingsdelning blev aldrig av, varför Kungsladugård med dess kyrka ingår i Carl Johans församling och vill vara dess andliga centrum för alla som bor i Kungsladugård.

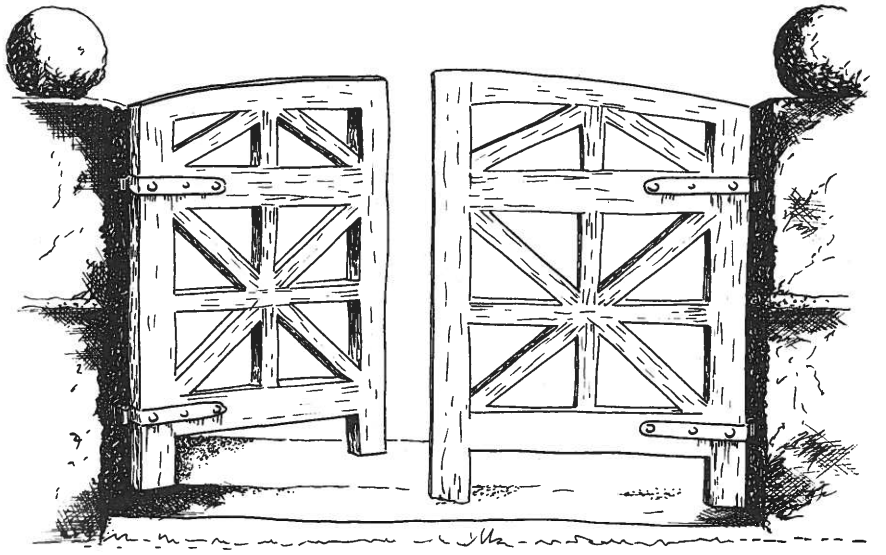

Illustration: Ulf Erixon

Arkitekturdetaljernas formspråk

Av Ulf Erixon & Mikela Lundahl

Den här artikelns syfte är att belysa arkitektoniska detaljer i Kungsladugårds egnahem. Vi kommer att titta på dörrar, förstukvistar, verandor, pelare, staket, diverse utsmyckningar osv i anslutning till entrén. I förekommande fall kommer vi att gå utanför våra ramar och ta upp andra detaljer som intresserat oss och som har utmärkt sig på något vis. Entréerna är intressanta av flera skäl; de ger fler tillfällen för arkitekt och byggmästare att verkligen gå upp i sitt skapande, de är med andra ord mer uttrycksfulla än andra delar av huset och därför synnerligen tacksamma när man vill studera arkitektoniska detaljer. Ett annat viktigt skäl är att det är vid entrén som husets gäster först möter dess invånare också) allra först, det är vid entrén som besökaren först möter husets invånare och dess atmosfär. Detta första intryck som ett hus ger på människor skall inte underskattas, det brukar vara långlivat och man får anstränga sig för att omvärdera detta intryck. Entréns syfte är också att vara ett vindskydd och hälsa välkommen samt att ge huset ett mer ombonat intryck.

Förstukvistar

De flesta fristående husen i Kungsladugårds egnahem är utrustade med förstukvistar (radhusen har dock oftast bara ett utbyggt tak; ett så kallat skärmtak) som på ett vackert och funktionellt sätt ramar in entrén och gör den inbjudande. Förstukvistar blev populära utsmyckningar i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet i samband med att den stora snickarglädjen nådde sina höjdpunkter. Då var en välarbetad veranda eller förstukvist som kronan på verket i ett detaljerat formspråk.

Den stora omsorg som lades ned på förstukvistar i Kungsladugårds egnahem (detta gäller också för burspråk och verandor, vilka dock är ganska ovanliga här) sammanhänger säkerligen med hela folkhemstanken som ju är nära förbunden med och har många likheter med egnahemstanken. Arkitekterna vände sig mot föråldrade och osunda hus. Den här tiden präglades av stora utflyttningar till Amerika och detta var ett stort samtida problem på vilket man måste få stopp. Egnahemsföreningarna kan man se som ett led i försöken genom att möjliggöra bättre boende för dem som var mest benägna att söka sin lycka på andra sidan Atlanten.

Dörrar

Många av de ursprungliga dörrarna i Kungsladugårds egnahem var bredare än dagens standarddörrar. Radhusens dörrar hade ofta ett rutnätsmönster på diagonalen som är karakteristisk för epoken. Detta är naturligtvis ett problem när man skall restaurera dem eftersom man inte kan köpa färdigtillverkade dörrar i samma mått och även här blir ekonomiska aspekter viktiga eftersom det blir tämligen kostsamt att specialtillverka nya dörrar. I många hus har man ofta redan på 60talet ersatt ytterdörren med en "modern" i teak eller mahogny som är bättre isolerad men helt fel vad gäller formspråk, material och proportioner. Ibland kan man ha turen att hitta sin gamla dörr undangömd i källaren eller på vinden.

Originaldörren kan också vara överspikad med masonit eller panel vilket är ganska lätt att avlägsna. Idag har den nästan utdöda konstarten att måla på gammalt sätt återigen vaknat till liv. Duktiga hantverkare kan återställa ursprungsmålningar av till exempel björkimitation etc. Är dörren skev kan det vara svårt att åtgärda, men har den bara satt sig kan man hyvla av nedtill och sala på upptill. Sprickor kan enkelt fyllas igen och dörrspringor tätas med lämplig tätlist.

Radhusen på Kungsladugårdsgatan under byggnad.

Tycker man att den är för dåligt isolerad är det ganska enkelt att sätta en extra innerdörr istället för att isolera en fin spegeldörr. Den välisolerade, men i sammanhanget malplacerade, teakdörren kan man använda som grund för att skapa en nygammal dörr själv eller med hjälp av en snickare genom att lägga på en tidsenlig panel. Det behöver inte bli särskilt besvärligt eller dyrt.

Ovanför själva ytterdörren fanns det ofta, särskilt på radhusen, ett fönster för att göra hallen ljusare. Däremot var det långt ifrån alla hus som hade fönster i själva dörren. I samma anda finns det inuti många hallar fönster ovanför dörrar till kök och andra angränsande rum med fönster för att öka det naturliga ljusinsläppet till de annars mörka hallarna. Tyvärr har många av dessa fönster täckts över. Troligen är det i de flesta fall inga svårigheter att ta fram dessa igen om man kan tänka sig att lägga ner lite arbete på att renovera själva fönstret.

Om man ändå renoverar sin fasad eller sin dörr så är det väl värt mödan att även lägga ner lite arbete på överglasfönstret. Isoleringen löser man antagligen enklast genom att göra en lös innerruta. Gamla dörromfattningar är oftast avancerade och kan vara svåra att återskapa. Men en väl genomtänkt renovering kan leda till att ett viktigt tidsdokument återskapas och bör alltså inte förfuskas. Kungsladugårdsgatan 31 är ett bra exempel på detta (bortsett från trappan som inte riktigt passar in).

Förstukvist på Svalebogatan 11.

Staket & grind

Varje kvarter hade i begynnelsen sitt eget unika staket som kännetecknade just det kvarteret, vilket gav det rumskänsla och enhetlighet. Kvarteren var alla varianter på samma tema men skildes åt genom vissa detaljer. I en del fall har man, genom att använda samma färg och virkesdimensioner och/eller gemensamt formspråk, lyckats skapa en mycket harmonierad entré.

Dessa "kännetecken" och den enhetlighet som fanns har nu brutits upp och förstörts genom framför allt de mer lättskötta smidesstaketen. Dessa har en helt annan tidskänsla och talar ett helt annat språk och bryter oftast av kraftigt mot entréns övriga formspråk.

Detta är synd eftersom placeringen av grinden och det omgivande staketet ofta korresponderar väl med förstukvisten och dörren. I detta sammanhang säger oss smidesstaketen ingenting, de saknar tradition, de är mycket lägre och proportionerna överensstämmer inte med förstukvistar och hus i övrigt. Smide tillhör egentligen inte alls trähuskulturen; det gör sig mycket bättre tillsammans med stenhus och hus med tegel och putsfasader. En from förhoppning är att fler kommer att återställa trästaketen och ta bort smidesstaketen som inte alls hör hemma här.

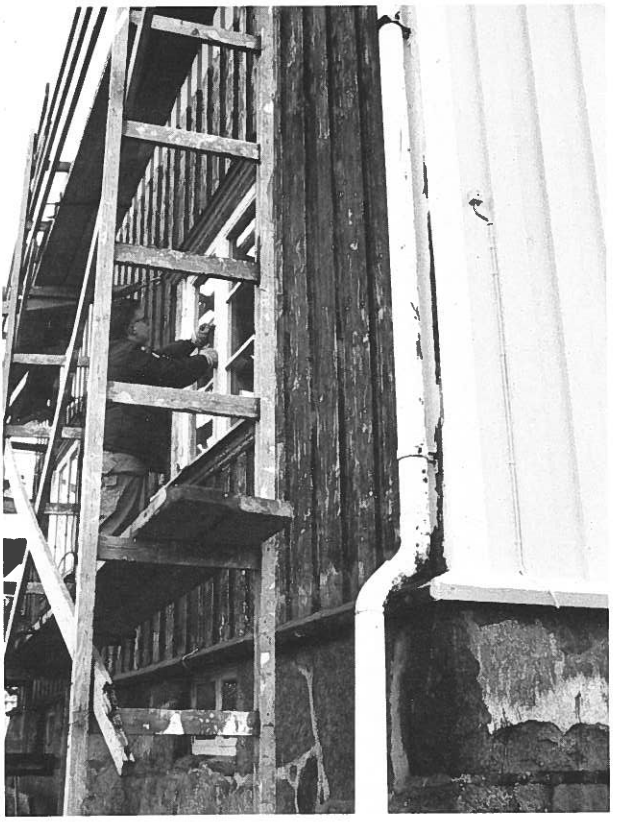
Fönster

Fönstrens betydelse för husets karaktär kan knappast underskattas. De kan ses som husets ögon och skulle i så fall kunna sägas spegla husets själ. När man ser sig omkring i Kungsladugårds egnahem kan man stöta på många varianter av fönster, där finns små runda på vindar och toaletter, det finns halvmåneformade lunettfönster och små avlånga skafferifönster. Dock kan fönster vara arbetskrävande att rusta upp, och de utsätts ofta för hårt slitage.

Fönstrets utformning och material är av central betydelse för fasadens utseende. Man kan se att många i Kungsladugårds egnahem bytt ut sina gamla originalfönster mot nya fönster som i vissa fall kraftigt bryter av mot husens övriga formspråk. Runt 1950 var det många som ersatte sina vackert spröjsade fönster med enklare, tvådelade utan spröjs. Detta skedde säkerligen av praktiska skäl, eftersom ospröjsade fönster är lättare både att underhålla och att tvätta. Under energikrisens dagar genomgick originalfönstren ännu en utgallring och ersattes av treglasfönster som inte ens hade tvådelningen kvar. I värsta fall är originalfönstren utbytta mot perspektivfönster som sitter som stora svarta speglar på en i övrigt vacker byggnad. Detta är mycket synd eftersom det kan vara svårt att återställa originalet om man inte vill låta tillverka nya efter gamla ritningar, vilket naturligtvis kan bli dyrt. Men om fönstren ännu finns kvar i ursprungligt skick så går det

Kålgården.

Fönsterrenovering är ett tidsödande arbete.

alldeles utmärkt att renovera dem eftersom de är gjorda av utvalt kärnvirke och kommer att kunna sitta i länge till. Problem kan naturligtvis uppstå med drag, men detta går att lösa genom att sätta i en extra glasruta på insidan under den kalla årstiden eller genom att byta ut innerglasen mot energiglas. Om byte ter sig oundvikligt bör man eftersträva ursprunglig grundform; det är lika fel att ta bort spröjsar från 20-talshus som att sätta fuskspröjs i ett 40-tals funkishus. Att sätta in aluminiumfönster förefaller som ett enkelt och praktiskt val men träets varierade profilering och färgsättning uppväger med sitt liv och sin lyster med lätthet aluminiumfönstrets praktiska fördelar.

Ett annat ganska vanligt problem med fönster är att de i hus som har tilläggsisolerats ofta har kvar sin ursprunliga placering och därför sitter en decimeter längre in än fasaden. Detta ger ett insjunket intryck, som också gör huset "hemligare" genom att dess ögon blir djupt liggande. Kontakten med huset och dess invånare försvåras. Utifrån och med tanke områdets totalitet som egnahemsområde överväger dock nackdelarna.

Fönsterluckor

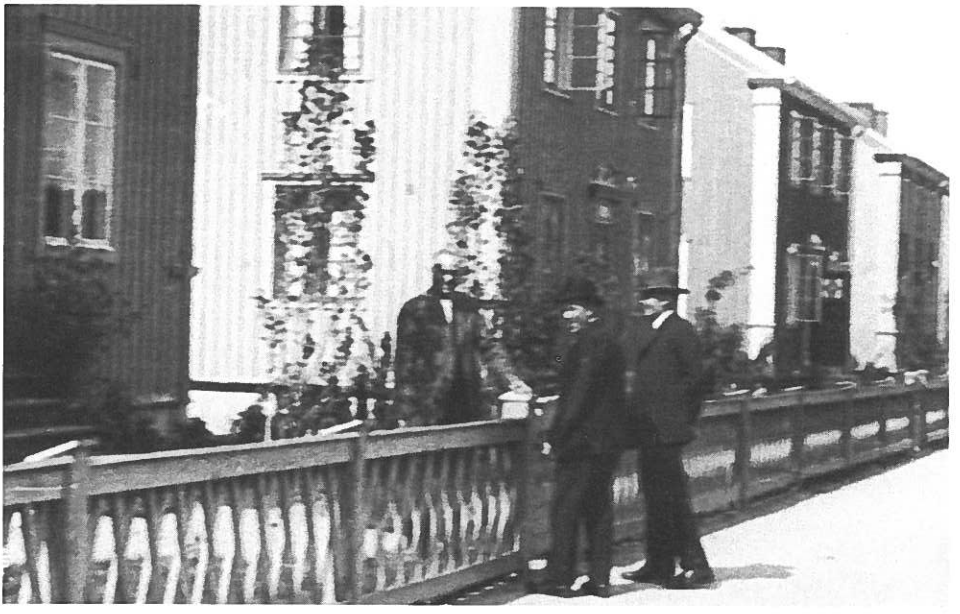
Det har på senare år uppstått en föreställning om att fönsterluckor är en genväg till den sörgårdsidyll som så många svenskar tycks längta och sträva efter. Tyvärr så tycks kontinuiteten till denna sörgårdsidyll vara bruten vilket leder till att känslan för våra ursprungliga och traditionella former förtvinar och märkliga stilbrott uppträder. Den i vår tid vanligaste fönsterluckan, som ofta pryder massproducerade röda trähus med vita knutar, är en hybrid med spanska eller sydländska förebilder. Denna typ av fönsterlucka är som ett jalusi med ram, vars syfte är att skydda mot ljus och insyn och som används under dagtid när fönstren är öppna. Dessa är, i original, oftast mörkt bruna och sitter på vitrappade hus. Den svenska traditionella fönsterluckans ursprungliga funktion är av helt annat slag, varför den också är utformad annorlunda. Den svenska fönsterluckan skall i första hand skydda mot kyla, väder och vind. Vi använder den under den kalla årstiden för att skydda mot vädrets makter, men få är väl de svenskar som vill stänga ljuset ute med hjälp av fönsterluckor. Detta är ganska typiskt för vad som händer med arkitektoniska detaljer som har förlorat sin funktion och nytta och enbart används som dekoration. Kontakten med det traditionella formspråket går förlorad och man blandar lite hur som helst.

Företeelser som förlorat sin funktion tenderar att likaledes förlora sin arkitektoniska särprägel. När en detalj som fönsterluckor bara finns med som dekoration så finns det än mer anledning att allvarligt fundera över dess formspråk, vad dess detaljer uttrycker och vad man själv vill säga och uttrycka genom att hänga upp dessa totalt onyttiga luckor på sina väggar. När en arkitektonisk detalj bevisligen gör stor nytta är det svårare att kritisera stilbrott eller stilbrist, men när det är helt estetiskt bör man syna sina egna estetiska grundvalar i sömmarna. Denna typ av dekoration skulle vi vilja kalla missriktad sörgårdssträvan. Det finns tyvärr en del exempel på sådana här fönsterluckor i Kungsladugårds egnahem. Här måste tilläggas att det också finns flera exempel på lyckade och vackra fönsterluckor som smälter väl in i området.

Arkitektoniska detaljer har ringa egenvärde, snarare bestäms deras värde av det sammanhang i vilket de ingår. Ett enstaka lunettfönster kan inte göra ett hus till en lyckad arkitektonisk helhet, så inte heller en vacker förstukvist. Det kan faktiskt ge den motsatta effekten; nämligen att den vackra detaljen gör att man upptäcker hur fult hela huset i övrigt är.

Detta gäller naturligtvis för alla detaljer, så stirra er inte blinda på detaljer utan se till helheten. En del moderniseringar fungerar på vissa hus men inte på andra, därför är det svårt att dra alltför generella slutsatser.

Se er omkring och låt er inspireras av grannhusen. Och kom ihåg – det är inte exakt kopiering det är frågan om utan snarare ett försök att anamma formspråk och tidsanda. Våra hus och trädgårdar hör till stadsbilden, så det är inte bara vår ensak hur vi sköter dem. Vi är satta att förvalta dem, och låt oss göra vad vi kan för att slippa bli utsatta för de hårda ord som vi nu utsätter eternit och teakrenoverare för.

Har ni tittat på lyktstolparna?

Illustrationer: Ulf Erixon

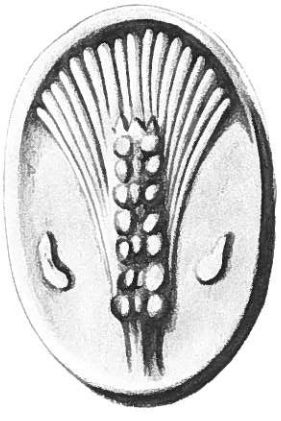
Ofta går man där i vardagen och lägger inte märke till alla detaljer i närmiljön. Hur många gånger har man till exempel inte i Göteborgs innerstad plötsligt fått syn på nya, fascinerande äldre (och någon gång yngre) byggnader med mängder av fina detaljer?

Men man behöver bara gå ut i det egna kvarteret för att få syn på nya små konstverk. Ta till exempel en titt på lyktstolparna i Kungsladugård. Det har Ulf Erixon gjort. På det här uppslaget finns några av hans illustrationer med motiv från de gamla lyktstolparna, vars överdelar är av modernare snitt.

Att få tillbaka de ursprungliga överdelarna på lyktstolparna i Kungsladugårds gatumiljö – visst är väl det en fin tanke?

EGET HEM I KUNGSLADUGÅRD var en dröm som blev verklighet för något hundratal göteborgsfamiljer i början av 1920-talet. Efter en stadsplan som bygger på principer om välplanerad asymmetri med olikformade kvarter i harmoni med landskapet byggdes här både villor och radhus. I denna skrift, som utgivits i samband med Kungsladugårds Egnahemsförenings 70-årsjubileum, berättas om historien kring Klippan och Kungsladugård, stadsplanens principer och bebyggelsens arkitektur. Läsaren får inblickar i livet i villaområdet och dessutom en orientering i byggnadsvård, av intresse inte minst för nya generationer som flyttat in i området och som inspirerats till varsam renovering av de trivsamma 20-talshusen.

KUNGSLADUGÅRDS EGNAHEMSFÖRENING